

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

**Тема: «Кримінально-правова характеристика катування (ст. 127 КК
України)»**

Виконавець: здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи
ПО-203М Мигур Владислав Олександрович

Керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу Лисько
Тетяна Давидівна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«____» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Мигура Владислава Олександровича

1. Тема роботи «Кримінально-правова характеристика катування (ст. 127 КК України)», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 5 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Дослідження складу кримінального правопорушення «Катування» та особливостей його кваліфікації, визначення проблемних питань визначення та встановлення окремих різновидів кваліфікованих складів на основі аналізу чинного законодавства України, наукової літератури та статистичних даних.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 01.10.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 15.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 19.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 20.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 30.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права і процесу

Лисько Тетяна Давидівна

Завдання прийняв до виконання _____ Мигур Владислав Олександрович

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Кримінальна відповідальність за катування (ст. 127 КК України)»: 106 сторінок, 85 використаних джерел.

КАТУВАННЯ, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КАТУВАННЯ, СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КАТУВАННЯ, ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення катування.

Метою дослідження є комплексна розробка науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування в частині застосування ст. 127 КК України, відмежування катування від суміжних складів кримінальних правопорушень та проблеми імплементації норм про кримінальну відповідальність за катування у національне законодавство.

Методи дослідження: діалектичний, історико-правовий, формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий, соціологічний, статистичний та системно-структурний.

Актуальність обраної теми. Неприпустимість катувань та інших видів жорстокого (нелюдського) або такого, що принижує гідність, поводження в даний час є конституційним принципом. Однак, на жаль, окремі факти застосування катування є характерними для сучасної української дійсності. Досить гострою проблемою залишається їх наявність в правоохоронній системі України. Небезпека даного явища перш за все полягає в тому, що воно формує негативне ставлення суспільства до правоохоронних органів, розбещує саме суспільство, привчаючи його до думки, що насильство, жорстокість і несправедливість - речі очевидні і природні, а їх застосування виправдане ефективним досягненням тих чи інших цілей. не зважаючи на чисельні наукові розробки даного питання, чимало аспектів кримінальної відповідальності за катування залишаються дискусійними, а окремі питання взагалі не вивчались.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ, СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАТУВАННЯ.....	10
1.1. Історичний досвід та сучасний стан правової регламентації кримінальної відповідальності за катування.....	10
1.2. Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за катування.....	16
1.3. Кримінальна відповідальність за катування за кримінальним правом окремих зарубіжних країн.....	22
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 127 КК УКРАЇНИ.....	30
2.1. Об'єктивні ознаки катування.....	30
2.2. Суб'єктивні ознаки катування.....	49
2.3. Кваліфіковані ознаки катування (ч.2 ст. 127 КК України)	61
Висновки до розділу 2.....	64
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАТУВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	66
3.1. Окремі питання кваліфікації та відмежування катування від суміжних складів кримінальних правопорушень	66
3.2. Аналіз судової практики притягнення до кримінальної відповідальності за катування: український досвід та практика Європейського суду з прав людини	71
3.3. Окремі питання імплементації міжнародно-правових норм про катування у національне законодавство	88
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема катувань для нашої держави не нова. Протягом століть катування було основним засобом отримання доказів, використовувалися в розслідуванні і навіть було регламентовано законодавчо.

Сучасне українське законодавство сприйняло міжнародно-правові норми, що стосуються дотримання прав людини. Стаття 3 Конституції України закріпила важливе положення про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Ніщо не може бути підставою для його приниження. Ніхто не повинен зазнавати тортур, насильства, іншого жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання.

Таким чином, неприпустимість катувань та інших видів жорстокого (нелюдського) або такого, що принижує гідність, поводження в даний час є конституційним принципом.

Однак, на жаль, окремі факти застосування катування є характерними для сучасної української дійсності. Досить гострою проблемою залишається їх наявність в правоохоронній системі. Небезпека даного явища перш за все полягає в тому, що воно формує негативне ставлення суспільства до правоохоронних органів, розбещує саме суспільство, привчаючи його до думки, що насильство, жорстокість і несправедливість - речі очевидні і природні, а їх застосування виправдане ефективним досягненням тих чи інших цілей.

Дійсний стан застосування катування безпосередньо відображає реальну цінність особистості, її прав у будь-якій сфері суспільних відносин, оскільки ніякими, навіть самими благородними мотивами катування не може бути виправдане.

Для того, щоб виключити катування, потрібно виховати у людей повагу до особистості, сформувати правосвідомість, засновану на гуманістичних принципах. Це, зрозуміло, вимагає тривалого часу. Однак дана проблема не може бути відкладена, вона вимагає якнайшвидшого вирішення в силу її гостроти, ступеня небезпеки катування, нарешті, в силу зобов'язань, які несе Україна, як учасниця ряду міжнародних угод, які передбачають заборону подібних діянь і вимоги по створенню ефективного правового механізму по боротьбі з ними. Одним із необхідних елементів її повного вирішення є ефективний механізм притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин.

Стан наукової розробки. Проблематика катування перебуває під посиленою увагою наднаціональних організацій (зокрема, ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі), владних інституцій (Генеральної прокуратури України, МВС України, Національної поліції України, Уповноваженого ВРУ з прав людини та ін.), правозахисних організацій (Amnesty International, Freedom House, Health Right International, Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, Комітету визволення політв'язнів, Української Гельсінської спілки з прав людини, Харківської правозахисної групи та ін.), фахівців у галузі теорії держави і права, конституційного права, міжнародного права, цивільного права, кримінального права і процесу, кримінології, кримінально-виконавчого права та ін. Серед публікацій слід назвати роботи М. Буроменського, Л. Брайен, А. Буценка, Н. Васильєвої, П. Весті, С. Глузмана, В. Гончаренка, Р. Гура, А. Діденка, К. Жиффара, Є. Захарова, Н. Карпачової, Х. Кируги, В. Лутковської, Дж. Мардоха, О. Мартиненка, М. Пальми, А. Радзівілла, Е. Сванідзе, К. СмідтНильсена, О. Тимощука, О. Тогоєвої, Е. Шишкіної, Ся Юнь, Л. Якобсена та ін. У розвиток доктрини кримінального права вагомий внесок зробили О. Денисова, К. Катеринчук, Г. Телесніцький, які захистили кандидатські дисертації з проблематики катування. Важливе значення серед наукових праць, пов'язаних із вирішенням кримінально-

правових питань катування, мають роботи Ю. Александрова, С. Багірова, Г. Болдаря, В. Боярова, Л. Брич, Д. Булди, В. Векленка, М. Галюкової, В. Гацелюка, А. Данилевського, І. Дворянскова, О. Джуджі, Л. Дорош, О. Житного, В. Кончаковської, П. Кривошеїна, Ю. Кучера, Д. Михайленка, В. Навроцького, В. Павликівського, Ю. Поліщук, А. Савченка, С. Селецького, Л. Скrekлі, В. Сташиса, Є. Фесенка, М. Хавронюка, С. Хилюк, В. Хомич, А. Шульги, С. Яценка тощо.

Проте до сьогодні, не зважаючи на чисельні наукові розробки даного питання, чимало аспектів кримінальної відповідальності за катування залишаються дискусійними, а окремі питання взагалі не вивчались. Викладене свідчить про те, що дослідження правової природи катування і аналіз ознак складу даного кримінального правопорушення є актуальним та важливим для науки кримінального права і правозастосовчої практики.

Метою даної роботи є здійснення кримінально-правової характеристики катування, дослідження змісту конститутивних ознак складу кримінального правопорушення, формулювання пропозицій щодо вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за катування, обґрунтування висновків щодо удосконалення практики застосування кримінально-правової норми.

Відповідно до поставленої мети окреслено наступне коло **завдань**:

1. Розглянути історичний досвід та сучасний стан правової регламентації кримінальної відповідальності за катування.
2. Виявити соціально-правову обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за катування.
3. Проаналізувати кримінальну відповідальність за катування в зарубіжному законодавстві.
4. Проаналізувати об'єкт та об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 127 КК України.
5. Дослідити суб'єкт та суб'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 127 КК України.

6. Дослідити судову практику притягнення до кримінальної відповідальності за катування в Україні.

7. Визначити проблеми кваліфікації та відмежування катування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

8. Дослідити проблеми імплементації міжнародно-правових норм про катування у національне законодавство.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо кримінальної відповідальності за катування.

Предметом дослідження є елементи складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 127 КК України.

Методи дослідження. Методологічну основу даної роботи становить комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових, спеціально-наукових підходів, методів, які дають можливість визначити: історичний - підставу появи, становлення, розвитку наукової думки щодо заборони катувань; нормативний – нормативно-правові підстави притягнення до кримінальної відповідальності за катування; формально-юридичний - сутнісний та структурний зміст міжнародно-правових і національних правових актів; прогнозування - тенденції стосовно удосконалення українського законодавства відповідно до європейських стандартів у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за катування.

Структуру роботи складають вісім підрозділів, об'єднаних у три розділи, а також вступ, висновки та список використаних джерел. Загальний об'єм роботи складає 106 сторінок, список використаних джерел містить 86 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ, СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАТУВАННЯ

1.1. Історичний досвід та сучасний стан правової регламентації кримінальної відповідальності за катування

Катування як таке має багату історію, однак кримінальну відповідальність за нього встановлено не так давно. У давні часи катування на законами того часу є невід'ємною частиною процесу санкцій у країнах. Натомість, в Україні катування застосовуються лише у виняткових випадках, коли показання двох і більше свідків або показання самого обвинуваченого не можуть довести винуватість чи невинуватість обвинуваченого [1].

Суттєвий вплив на розвиток катування на території України мало чинне у той час магдебурзьке право.

Диса К. у своїй ґрунтовній праці «Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої ХУІІ-ХУІІІ століття», проаналізувавши архіви чотирнадцяти міст, встановила, що кати були лише у трьох - Львові, Кам'янці-Подільському та Кременці. У Києві власного ката не було до кінця ХУІІІ ст., тож у випадку нагальної потреби фахівця з мордування доводилось «виписувати» з найближчого міста, де він був. Зрозуміло, що магістрат був не зацікавлений у додаткових витратах. І навіть у разі, коли норми матеріального права – «Саксонське зеркало», «Карлінський кодекс» чи приписи Бартоломея Троїцького - вимагали виключно смертного вироку, суд часто обирав найменш жорстоку (і, відповідно, найдешевшу для міської скарбниці) форму страти. Наприклад, замість спалювання живцем - відсіч голови мечем тому, що катувати людей було «дорогим задоволенням», в якому на той час влада не була зацікавлена [1].

Процедура катування на українських землях також була суворо внормована. Спочатку кат показував обвинуваченому знаряддя тортур і лише у разі, якщо підсудний відмовлявся свідчити, приступав до роботи, - як правило, розтягував людину на дибі та підпалював стопи свічками. При цьому кат не мав права завдавати каліцтва, оскільки, якщо після трикратного повторення «дїзнання» людина не визнавала себе винною, суд її мусив звільнити і таких випадків було чимало. Якщо ж обвинувачений зізнавався, наступного дня він мав їх повторити вже без примусу у залі суду [1]. У деяких інших кранах катування проводилось до того часу поки людина не зізналась у вчиненні злочину, а якщо це призводило до втрати свідомості чи шкоди здоров'ю, то катувати переривали і продовжували через деякий час.

Утім траплялись і кричущі процесуальні порушення. Так, у 1634 р. у Львові трьох жінок - Єву Грубарку, Доротею Смоличку та Єву Питлоху - звинуватили у чаклунстві. На дибі вони визнали провину, але в наступному судовому засіданні заперечили це та розповіли про неприпустимі порушення процедури катування. Зокрема, Єву Грубарку брали на муки дев'ять разів. Тим не менш, жінки, за вироком суду, були страчені. До речі, - це найдавніша задокументована згадка про катування в Україні. І єдиний задокументований в Україні випадок застосування до обвинуваченого несанкціонованої кількості тортур [1]. У минулі роки вчинення катування щодо інших осіб було латентним і сьогодні віднайти задокументовані факти неможливо.

Нерідко фіксувалися й випадки самосуду. Так, у 1738 р. шляхтича Михайла Матковського було по-звірячому вбито натовпом на чолі зі священиком. Розлючений люд вважав, що саме через нього люди й худоба вмирали від невідомої пощесті. У 1716 р. кам'янецька жебрачка Марина ніби хотіла причарувати вірменського війта за допомогою якогось порошку. Її звинуватили у застосуванні чарів і теж стратили. Доволі поширеним було винесення попередження або профілактика - кара різками. Чутки були достатньою підставою для виклику до суду (спроба втечі вважалася однозначним доказом провини). Найчастіше у злочинному використанні

чарів обвинувачувалися члени власної родини та сусіди. Прикметно, що так само було (а подекуди, очевидно, і є) у деяких африканських племен. В Україні, як і в більшості європейських країн, абсолютну більшість обвинувачених і підданих суду за відьомство були жінки - 78 %. Виняток становлять тодішні Росія, де було покарано 70 % чоловіків, і Ісландія - цілих 90 %! [1].

Після приєднання українських земель до Російської імперії катування під час судового слідства стало звичною справою. Щоправда, при Єкатерині II обвинуваченого приймали до катування лише за відсутності доказів його вини. Офіційно тортури були заборонені у 1801 році, але фактично застосовувалися до 1864 року, оскільки після кодифікації Сперанського, проведеної під час правління Миколи I, справи в суді розглядалися виключно у письмовій формі, без виклику сторін та свідків. Судові рішення були винесені на підставі письмових доказів, зібраних у ході розслідування, які надали широкі можливості для зловживань, зокрема, вбивства обвинувачених. [1]. Перша згадка про заборону катувань в Україні датується 1801 р. Тоді нікому не спало на думку перевірити, як збирається такий-то матеріал. Скільки людей закатували, щоб зізнатися і відправили до суду, бо влада була впевнена, що закатований нікуди не дінеться, і ніхто йому не повірить, бо у нього немає доказів.

28 грудня 1960 року набув чинності новий Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР, згідно з якою зізнання обвинуваченого або обвинуваченого ґрунтується лише на переконанні, якщо воно було підтверджено об'єктивними доказами у справі. Проте поліція продовжувала катування й далі [1].

Навіть сьогодні в нашій демократичній конституційній державі все ще застосовуються катування, що змушує покласти край цьому особливо серйозному порушенню прав людини. Після проголошення Україною незалежності в 1991 році наша держава стала на шлях розвитку демократичного суспільства, заснованого на принципах верховенства права

та поваги до прав людини. Розпочато створення умов для ефективної правової гарантії прав людини та основних свобод, а також гарантії їх повної та практичної реалізації.

Катування в Україні є щоденним явищем, за допомогою якого фактично чи уявно розкривається більшість кримінальних правопорушень. Тому що і той, хто катує, і той, кого катують, є заручниками двох принципів, на яких побудована українська правоохоронна система: статистична звітність вважається показником роботи поліції, а підозрюваного чи обвинуваченого зазвичай позбавляють права на реальний захист [1]. На нашу думку, для зменшення катувань Україна має відмовитися від роботи правоохоронних органів, що спрямована на отримання високих показників, і зосередитися на запобіганні злочинності.

Але практика засвідчила, що в Україні систематично застосовувалися катування, і особливо працівниками правоохоронних органів. Так, за даними колишньої Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України Н. Карпачової, за перевищення службових повноважень із застосуванням насильства у 1998-1999 рр. засуджено 285 працівників міліції. У 2000 р. до Уповноваженого з прав людини зі скаргами на насильницькі дії працівників міліції звернулися понад 200 осіб [2, с. 41-42]. Як показують статистичні дані, кількість кримінальних правопорушень, зареєстрованих органами внутрішніх справ за ст. 127 КК України в 2005 р. - 61, 2007 р. - 56, а вчинено 76, 2008 р. - 70, а вчинено 82, 2009 р. - 63, а вчинено 77, 2010 р. - 60. Щодо вироків, які набрали законної сили, то статистика показує, що в 2001 р. - 0, 2002 р. - 13, 2003 р. - 23, 2004 р. - 36, 2005 р. - 33, 2006 р. - 33, 2007 - 42, 2008 р. - 40 [1].

У 2007 р. Н. Карпачова повідомила, що протягом останнього часу до неї, як до Уповноваженого з прав людини, зі скаргами на застосування щодо них працівниками правоохоронних органів насильницьких дій щороку звертаються близько 1300 осіб.

Архівні відділи обласних управлінь СБУ областей України містять численні матеріали, які свідчать про застосування методів фізичного і психологічного впливу (катувань) щодо т. зв. «ворогів народу», як керівних працівників державного апарату, установ, організацій, так і рядових робітників промислових підприємств, як простих селян, так і творчої інтелігенції, зокрема представників «розстріляного відродження» [3, с. 45].

З'ясовуючи зміст поняття катування, слід віднайти походження самого терміну. Ще у давнину, під час застосування катування, використовували такий термін, як «кат», його можна віднайти у давніх нормативно-правових документах, якими є Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.), що діяли на території України, акти магдебурзького права, де визначено, що тілесні покарання і смертну кару виконував кат [4, с. 47]. Тому можемо стверджувати, що термін «катування» походить від слова «кат».

В. Даль дає таке визначення цього поняття: «Палач - исполнитель смертной казни; кат, заплечный мастер» [5, с. 11].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «кат», як людину, що «здійснює смертні вироки або тілесні покарання, тортури» [6, с. 420].

Щодо тлумачення терміну «катування», його можна знайти у різних документах, актах і кодексах різних країн. Ці визначення відрізняються за своєю метою, цілями, суб'єктами. Наприклад, щодо іноземного законодавства та найчастіше поняття містить нормативне визначення або прямо відтворює зміст відповідних міжнародних конвенцій (КК Республіки Молдови), або самі кримінально-правові норми є бланкетними та відсилають дослідника до відповідних конвенцій (КК Австралії) або відповідальність за катування може наставати на підставі кількох норм (зокрема, за КК Франції); вказівка на це діяння є обставиною, що впливає на кваліфікацію та обтяжує покарання (зокрема, КК Азербайджанської Республіки); впливає на кваліфікацію окремих кримінальних правопорушень (зокрема, КК Іспанії); є способом чи формою вчинення іншого кримінального правопорушення

(зокрема, мордування), даючи змогу розмежувати злочинні діяння (зокрема, КК Російської Федерації); передбачає окрему відповідальність за катування військовослужбовців чи військовополонених (зокрема, КК Республіки Польщі) [7].

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України), термін катування, який міститься в ч. 1 ст. 127 тлумачиться, як «умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб» [8, с. 276].

За Токійською декларацією: «Катування - умисне, систематичне чи безпричинне заподіяння фізичних чи розумових страждань однією особою чи більшою кількістю осіб, що діють самостійно або за наказом будь-якого органу влади, щоб змусити іншу особу видати інформацію, зробити визнання, чи з будь-якої іншої причини» [9]. У цьому визначенні не розтлумачується, яким способом заподіюються фізичні чи розумові страждання, а також, на відміну від визначення, зазначеного в КК України, зазначається, що ці дії можуть виконувати особи за наказом будь-якого органу влади, що, на нашу думку, є дуже важливим, тому що у цьому випадку йде чітке розмежування складу кримінального правопорушення між ст. 127 та ст. 364 КК України.

При визначенні катування необхідно звернутись до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання. У ст. 1 йдеться про те, що «катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або

третя особа, чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи змусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. До цього терміна не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково» [10].

Таким чином, катування як таке має багату історію, однак кримінальну відповідальність за нього встановлено не так давно. В давні часи катування у відповідності з тогочасним законодавством було невід'ємною частиною кримінального процесу багатьох країн. На сьогодні катування є забороненим явищем як згідно міжнародно-правових актів, так і відповідно до національного законодавства України та інших зарубіжних держав.

Катування – це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою змусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, зокрема отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою, чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб. Катування здійснюється найперше з метою отримання інформації.

1.2. Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за катування

Що ж зумовило встановлення кримінальної відповідальності за катування, яке в історичній ретроспективі було невід'ємною узаконеною частиною кримінального процесу? Спробуємо дати відповідь на це питання.

В науковій доктрині відзначається, що для встановлення злочинності та караності діяння необхідно, щоб воно передусім було суспільно небезпечним, достатньо поширеним і процесуально доведеним. Додатково Г.О. Крігер та Н.Ф. Кузнєцова кримінально-правову норму визнають соціально зумовленою, якщо:

- діяння відбиває антигромадську настанову або орієнтацію особи;
- правові заходи, що не пов'язані зі сферою дії кримінального закону, не в змозі вплинути на девіантну поведінку;
- соціальна психологія та правосвідомість громадян сформовані достатньо для сприйняття цього явища як кримінального правопорушення;
- встановлена відповідальність відповідає рівню суспільних відносин, закономірностям розвитку суспільства;
- кримінально-правові заходи відповідають принципам та тенденціям розвитку кримінального права [11, с. 34].

А.А. Митрофанов усі фактори, які слугують підставами встановлення кримінально-правової заборони, розглядає у межах таких груп: юридично-кримінологічна; соціально-економічна; соціально-психологічна [12, с. 65-75].

Підсумовуючи, можемо виокремити такі фактори, що визначають соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за цей злочин: міжнародно-правові; національно-правові; кримінологічні; соціально-психологічні. Розглянемо виокремленні нами фактори детальніше.

Міжнародно-правові фактори відбивають вимоги міжнародних конвенцій та протоколів до них, де йдеться про запобігання катуванню, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження та покарання, при цьому умисне ігнорування чи недодержання якоюсь державою цих вимог може потягнути для неї політичні санкції з боку демократичної світової спільноти. Дійсно, підставою для криміналізації катування (ст. 127 КК України) є відповідні положення міжнародних нормативно-правових актів, що ратифіковані та імплементовані в національне законодавство.

Отже, норми міжнародного кримінального права про відповідальність за катування є первинними, а національного - вторинними, тобто такими, що створюються у зв'язку з наявністю відповідних міжнародних конвенцій. При цьому національне кримінальне законодавство, згідно з яким застосовуються кримінальна відповідальність за катування, має повністю відповідати стандартам європейського світу щодо протидії цьому кримінальному правопорушенню (зокрема, *Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання* від 10.12.1984 р., *Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* (далі - ЄКПЛ) від 04.11.1950 р., *Європейській конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню* від 26.11.1987 р. тощо) [13, с. 239-240]. Акти катування, що вчинені під час війни, вважаються військовими злочинами та були заборонені ще в 1949 р. *Женевськими конвенціями* та відповідних додаткових протоколах до них.

Національно-правові фактори відбивають систему внутрішньодержавних нормативно-правових актів, що покликані протидіяти катуванню та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження та покарання. В Україні заборона та засудження катування й інших форм нелюдського поводження реалізується низкою національних законів і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема: Конституцією України (ст. 28), відповідними кодексами та законами, Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, відповідними наказами, розпорядженнями, інструкціями та іншими владними актами тощо. З усіх наведених вище положень центральне місце беззаперечно належить КК України. Так само, як і за міжнародним правом, катування в Україні визнається кримінальним правопорушенням, при цьому якогось аналогічного адміністративного правопорушення не існує. У чинному КК України відповідальність за цей злочин встановлено у ст. 127

«Катування» (розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» його Особливої частини) [14].

Незважаючи на досить детальну криміналізацію катування, наразі застосування ст. 127 КК України не можна й досі визнати ефективним. І хоча згадана стаття, задля узгодження її з нормами міжнародного законодавства та тенденціями гуманізації кримінальної відповідальності, тричі (у 2005, 2008, 2009 рр.) змінювалася та доповнювалася, однак навіть такі законодавчі зусилля остаточно не вирішили низку дискусійних питань теоретичного та практичного характеру, що пов'язані з кримінально-правовою заборонаю катування. Дотепер немає чіткого тлумачення судовою практикою положень ст. 127 КК України. Більше того, якщо в основних міжнародних конвенціях йдеться про поняття «катування» та «жорстоке поводження», то у чинному національному законодавстві чомусь використовується поняття «тортури» (ст. 1 КВК України) та «фізичні страждання» (ч. 3 ст. 50 КК України), як мета покарання у виді запобігання цим суспільно небезпечним діянням.

Вважаємо, що наразі просто необхідним є приведення ознак складу катування у відповідність зі ст. 1 Конвенції ООН проти катувань; унеможливлення застосування амністії або умовно-дострокового звільнення для осіб, які вчинили катування; уточнення формулювання ст.ст. 41 і 43 КК України, щоб виключити можливість звільнення від відповідальності осіб, котрі вчинили катування; визначення можливості стягнення шкоди з держави, якщо не були встановлені або визнані винними особи, котрі застосовували катування; створення прозорих механізмів для громадського контролю при розслідуванні фактів катувань, а також національний превентивний механізм катуванням, що випливає з вимог Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань, тощо.

Кримінологічні фактори визначають суспільну небезпеку катування, відносну поширеність цього кримінального правопорушення, а також можливість і доцільність кримінально-правових заходів боротьби з ним. Слід констатувати, що загальновизнаним у науковому плані є позиція про виз-

нання суспільно небезпечним будь-якого правопорушення, а об'єктивним критерієм відмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень виступають ступінь та характер суспільної небезпеки. Суспільна небезпека - це така ознака в межах забороненого кримінальним законом діяння, яка виражає внутрішню властивість такого діяння, яка вказує на його соціальну сутність. У цьому плані варто погодитися з П. А. Фефеловим, який обґрунтовує найважливіші критерії встановлення кримінальної відповідальності за конкретне кримінальне правопорушення на суспільній небезпеці та умовах невідворотності відповідальності. [15, с. 101-103]. Можемо впевнено стверджувати, що характер і ступінь суспільної небезпеки катування (ст. 127 КК України) передусім зумовлені значимістю суспільних відносин (здоров'я, воля, честь, гідність та інші важливі об'єкти, включаючи й життя), на які посягає цей злочин, тяжкістю шкоди, що може бути заподіяна потерпілому (починаючи від сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання та закінчуючи летальними наслідками), жорстокістю і зухвалістю способів його вчинення (шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій), специфікою вини (умислом), мотивів (зокрема, мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості), мети (примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також залякування чи дискримінація його або інших осіб) та суб'єкта (як загальний, так і спеціальний – службова особа тощо) цього посягання.

Катування є одним із найбільш суспільно небезпечних видів кримінальних правопорушень проти особи. Це посягання ототожнюється з будь-якою процедурою, яка завдає особі мук і болю, незалежно від обставин і цілей, незалежно від того, чи закінчується покарання цією процедурою, чи слідує позбавлення особи життя. Катування виявляє ставлення суспільства до моральної та фізичної сутності особистості, а також оцінку її соціально-

правового статусу. Все це говорить про те, що суспільство і кожен громадянин повинні бути надійно захищені від тортур. Відтак встановлення кримінальної відповідальності за катування є необхідним і значущим кроком, який ґрунтується на історичному та міжнародному досвіді, а також на культурних, гуманістичних, релігійних та інших соціально значущих засадах.

Катування є відносно поширеним кримінальним правопорушенням, воно є непоодиноким, особливо коли йдеться про протиправну діяльність працівників правоохоронних органів. Разом з тим дане кримінальне правопорушення є латентним, оскільки самі правоохоронні органи є відповідальними за законом щодо збирання статистичної інформації про вчинювані кримінальні протиправні діяння, однак, враховуючи корпоративні інтереси, дуже часто відомості про факти катування ними приховуються.

Цікавий той факт, що в сучасній Україні тортури можуть відбуватися, так би мовити, «автоматично», коли людину на підставі кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства просто поміщають у нетерпимі та нелюдські (жорстокі) умови утримання, наприклад, ізолятори тимчасового тримання, слідчі ізолятори, відповідні кримінально-виконавчі установи тощо.

Ще один важливий момент, що має відношення до кримінологічних факторів, - це розгляд важливості боротьби з катуваннями кримінально-правовими заходами. Ми вважаємо, що кримінальне право є основною сферою, в якій відповідно до змісту міжнародних конвенцій держава зобов'язана боротися з катуваннями та іншими жорстокими, нелюдськими або такими, що принижують гідність, видами поведження чи покарання. Жодна інша галузь національного законодавства спеціально не встановлює відповідальність і покарання за катування.

Таким чином, криміналізація катувань є абсолютно правильним кроком українського законодавчого органу, оскільки згідно з науковими засадами кримінального права воно є виправданим і доцільним «тоді й лише тоді, коли

немає і не може існувати норми, яка регулює відносини» у іншій галузі права [16, с. 105].

Соціально-психологічні фактори дозволяють визначити рівень суспільної правової поінформованості, соціальної психології, історичних традицій та тенденції кримінального законодавства про відповідальність за катування. Слід погодитися з тим, що кримінально-правова заборона на дії (у тому числі катування) виправдана лише тоді, коли суспільна психологія та правова поінформованість про той чи інший вид девіантної (протиправної) поведінки сприймаються як такі, що вимагають кримінального покарання [17, с. 84]. Те, що суспільство не байдуже до проблеми катувань, те, що існує багато громадських об'єднань (ініціативних груп), які наглядають за кожним проявом жорстокого поводження, той факт, що кожен акт катувань викликає надзвичайний резонанс і тривалу публічну дискусію, а саме свідчить про важливість боротьби з катуваннями у правовій свідомості та психології українського суспільства загалом та окремих громадян зокрема. У той же час катування викликані різними соціально-психологічними причинами:

- історично ворожі стосунки між окремими націями та народностями, що передавалися з покоління в покоління;
- спотворене уявлення деяких посадових осіб про свободу пересування та безкарність;
- освітні прогалини та недоліки;
- поширення культу насильства та жорстокості;
- неспроможність державного контролю тощо.

Таким чином, проведений аналіз дозволив виокремити перелік факторів, що визначають соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за катування: національно-правові та міжнародно-правові; кримінологічні; соціально-психологічні, що в цілому й визначили соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за катування.

1.3. Кримінальна відповідальність за катування за кримінальним правом окремих зарубіжних країн

Розглянуті вище фактори зумовили соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за катування й в інших країнах. Водночас встановлення кримінальної відповідальності за катування у різних країнах має свої особливості. Звичайно, заборона тортур та жорстокого поводження тепер є загальною міжнародною нормою, але держави, які ратифікували Конвенцію ООН проти тортур, по-різному застосовували їх у національних законах про кримінальну відповідальність. На наш погляд, є кілька основних причин цих відмінностей, зокрема:

- ступінь відповідності основного складу катування у національних кримінальних законах вимогам ст. 1 вищезгаданої Конвенції, яка містить міжнародне визначення цього кримінального правопорушення;

- пріоритет об'єкта кримінального правопорушення, на який посягнули катування, а звідси і назва розділу (глави тощо) особливої частини (книги, розділу) національного Кримінального кодексу, в рамках якої катування криміналізовані;

- особливості правових сімей (континентальних, англо-американських, мусульманських, далекосхідних), положення національної доктрини кримінального права та правозастосовної практики;

- історичні традиції (наприклад, багато законодавців країн СНД сформулювали норму про відповідальність за тортури з огляду на положення Модельного Кримінального кодексу для держав-учасниць СНД від 1996 року, де катування є лише кваліфікованим способом вбивства).

Інші відмінності в режимах відповідальності за катування в кримінальних кодексах різних країн можуть включати вказівку на те, що це діяння є засобом вчинення інших кримінальних правопорушень, специфіку суб'єкта катування, кількість і зміст кваліфікуючих та конститутивних ознак цього злочину, вид і ступінь покарання тощо. Проте через неоднакове нормативне регулювання катувань, на нашу думку, можливе використання

ознак статті 127 КК України для виявлення її позитивних та негативних сторін з метою пошуку шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

В кримінальному законодавстві більшості іноземних держав нормативне визначення поняття «катування» або прямо відтворює зміст відповідних міжнародних конвенцій (КК Республіки Молдови), або самі кримінально-правові норми є бланкетними та відсилають дослідника до відповідних конвенцій (КК Австралії), або в них містяться специфічні визначення катування (наприклад:

- відповідальність за катування може наставати на підставі кількох норм (зокрема, КК Франції);
- вказівка на це діяння є обставиною, що впливає на кваліфікацію та обтяжує покарання (зокрема, КК Азербайджанської Республіки);
- впливає на кваліфікацію окремих кримінальних правопорушень (зокрема, КК Іспанії); способом чи формою вчинення іншого кримінального правопорушення (зокрема мордування), даючи змогу розмежувати злочинні діяння (зокрема, КК Російської Федерації);
- передбачає окрему відповідальність за катування військовослужбовців чи військовополонених (КК Республіки Польщі) [7].

Об'єктом катування, якщо йдеться про кримінальне законодавство держав СНД, у більшості випадків є суспільні відносини, що забезпечують охорону життя та здоров'я особи (зокрема, КК Російської Федерації), або ж здійснення правосуддя (КК Республіки Молдови), або ж ті й ті одночасно (КК Республіки Білорусі). У КК інших іноземних держав життя та здоров'я особи та власне особа також переважно є об'єктом катування (зокрема, у КК Австрії, КК Аргентини, КК Грузії, КК Туреччини), хоча може бути вказівка й на інші суспільні відносини (зокрема, сферу владних повноважень - КК Ірану; особисту свободу - КК Данії; психічну цілісність - КК Іспанії). У низці зарубіжних кримінальних законах катування розглядається як багатооб'єктний злочин. Наприклад, за КК Польщі, катування посягає

одночасно на мир, людство та військові відносини, свободу, правосуддя. А от Пенітенціарним кодексом Естонії визначено, що дане кримінальне правопорушення заподіює шкоду людству та міжнародній безпеці та здоров'ю особи. Іноді ми можемо спостерігати, що катування відносять до групи кримінальних правопорушень і в назві фігурує вказівка на термін «тортури» (зокрема, глава 113С розділу 18 Зводу законів США).

Якщо йдеться про катування, то серед ознак об'єкта варто, передусім, аналізувати не предмет, а потерпілого від катування. До категорії останнього іноземні законодавці відносять учасників кримінального судочинства (зокрема, КК Республіки Білорусі), або осіб, які перебувають під опікою (зокрема, КК ФРН), включаючи й членів сім'ї чи близьких родичів (зокрема, КК Південної Кореї), або неповнолітніх чи беззахисних осіб (КК Австрії), або будь-кого (зокрема, КК Швеції чи Іспанії).

Об'єктивна сторона катування здебільшого полягає в завданні фізичних та/або психічних страждань і/або болю. Водночас, § 2340 Зводу законів США доповнює перераховані *actus reus* загрозою або призначенням, застосуванням психотропних речовин або іншими процедурами. Відповідно до кримінальних законів держав СНД, катування ототожнюють з мордуванням. Відповідно до КК РФ, застосування катування під час мордування є кваліфікуючою ознакою останнього кримінального правопорушення (згідно з приміткою до ст. 117, катуванням у цій статті та інших статтях цього Кодексу вважають «заподіяння фізичних чи моральних страждань з метою спонукання до дачі показань або інших дій, що суперечить волі людини, а також з метою покарання або в інших цілях», однак таке визначення катування є досить вузьким). Такий самий підхід застосовують й інші законодавці (зокрема, КК Швеції чи КК Ірану).

Відповідно до КК Республіки Сан-Марино, катування розглядається як «погане поводження» з людиною, а за КК Республіки Кореї – як «насильство та жорстокий учинок, жорстокість щодо іншої особи чи родича за прямою лінією, а також примус».

Зовнішньою специфікою катування за КК Азербайджанської Республіки є те, що його ототожнюють з мордуванням (ст. 133) та, водночас, воно розцінюється як кваліфікуюча ознака примушування давати показання (ст. 293).

За КК Республіки Казахстану, катування є кваліфікуючою ознакою мордування (ст. 107) і становить окремий склад кримінального правопорушення проти правосуддя та порядку виконання покарань (ст. 347-1).

У Пенітенціарному кодексі Естонії мордування розцінюється як форма існування катування. Самі ж способи катування, з якими поєднують це кримінальне правопорушення, є різноманітними.

Загалом катування вчиняють шляхом застосування активних дій, однак, як зазначено в Конвенції ООН проти катувань і деяких національних КК, можлива й бездіяльність. Наприклад, ст. 302 КК РФ вказує на дію чи бездіяльність під час учинення тортур посадовою особою, припускаючи можливу співучасть іншої особи, що діє з відома або за згодою посадової особи - слідчого, особи, яка провадить дізнання; «мовчазної згоди».

Склад катування переважно є матеріальним, якщо це кримінальне правопорушення не постає у виді погрози його вчинення (КК Грузії), його організації чи підбурювання до нього (КК Республіки Молдови) тощо. Абстрактно описують склад катування, зокрема, законодавці Данії, Голландії та Японії, КК Грузії зазначає як про мордування (ст. 126), так і про катування (ст. 144-1), погрозу катування (ст. 144-2) та принизливе й нелюдське поводження (ст. 144-3), тим самим ретельно регламентуючи вимоги міжнародного законодавства. На наш погляд, «ідеальною моделлю» для описання катування з об'єктивної сторони, що найповніше враховує вимоги Конвенції ООН проти катувань, не припускає вживання термінології, що є аналогічною до суміжних складів кримінальних правопорушень, не конкурує з об'єктивною стороною кримінальних правопорушень, що криміналізовані в

інших розділах (главах) КК, є положення ч. 1 ст. 309-1 «Катування» КК Республіки Молдови.

Суб'єктом катування може бути як загальний (за КК Франції - фізична осудна особа, яка досягла відповідного віку), так і спеціальний - відповідна службова особа (КК Киргизької Республіки, Зведення законів США), близький родич або член сім'ї (КК Китаю), особа, яка відповідає за потерпілого на підставі вимог закону (КК ФРН). Багато іноземних законодавців встановили норми Кримінального кодексу, згідно з якими суб'єктами катувань є ті, хто прямо згаданий у Конвенції ООН проти катувань (зокрема, державні посадові особи чи інші особи, які є офіційними особами, або за їх підбурюванням, або з їх відома, або з їхньої мовчазної згоди).

Суб'єктивна сторона катування характеризується умислом (прямим умислом) та спеціальною метою. Крім найпоширеніших видів катувань (зокрема отримання інформації, залякування, покарання, примусу, дискримінація), іноді іноземні законодавці вказують на їх специфічні прояви (зокрема, примус до виплати боргу - Кримінальний кодекс Польщі). Іноді саме з метою катувань (дискримінаційних чи інших) проводиться різниця між різними компонентами цього кримінального правопорушення (у Кримінальному кодексі Австралії). Мотив посягання як основна чи кваліфікуюча ознака тортур також відіграє особливу роль (деякі національні КК наголошують на його очевидному соціальному підтексті при застосуванні катувань, зокрема, Кримінального кодексу Нідерландів чи Кримінального кодексу Грузії).

За КК Республіки Білорусь катування не виділяється в окремий склад кримінального правопорушення, а відповідальність за такі дії настає за статтями, що встановлюють відповідальність за спричинення тілесних ушкоджень, де міститься кваліфікуюча ознака – способом, що носить характер мучення або катування, та по статті про мордування.

Катування в КК іноземних держав досить часто має кваліфікуючі (наприклад, за КК Франції - щодо свідка, потерпілого чи цивільного позивача) та навіть особливо кваліфікуючі ознаки (наприклад, за КК Грузії - це вчинення катування організованою групою). До таких ознак катування, крім тих, про які безпосередньо зазначено в ч. 2 ст. 127 КК України, належать такі: учинення цього кримінального правопорушення щодо двох чи більше осіб, неповнолітнього, вагітної жінки, особи в безпорадному стані, адвоката чи представника закону, відповідною службовою чи посадовою особою, на замовлення, у зв'язку із захопленням заручників, завдання кримінальним правопорушенням тяжких (серйозних) тілесних ушкоджень або смерті особи, з використанням знарядь для тортур, тривалий характер посягання, учинення кримінального правопорушення організованою групою тощо.

Покарання за катування за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн є різним. Вона може виражатись у виді штрафу (зокрема, КК Голландії або КК Данії) до довічного позбавлення волі (зокрема, Звід законів США). Відповідно до Модельного КК для держав - учасниць СНД, покарання за катування має відповідати покаранню за злочин середньої тяжкості й тяжкий злочин. Одне з найсуворіших основних покарань за катування в європейському просторі встановлено в КК Франції (від п'ятнадцяти до тридцяти років кримінального ув'язнення).

Серед додаткових покарань для тих, хто вчинив катування, КК зарубіжних країн передбачають: конфіскацію майна, позбавлення права обіймати певні посади (для посадових осіб), реституцію тощо. Крім цього, до винних застосовують заходи виправлення й безпеки. Кримінальне законодавство низки країн (зокрема, КК Туреччини) регламентує питання щодо заборони екстрадиції осіб, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що їх буде піддано катуванню в іншій державі. У примітках до статей можуть міститися роз'яснення (заохочувальні норми), відповідно до яких не

визнають катуванням фізичні або психічні страждання, завдані внаслідок законних дій посадових осіб (зокрема, КК Республіки Казахстану) [18-21].

Таким чином, заборона застосування катувань і жорстокого поводження є загальною міжнародною нормою, проте держави, що ратифікували Конвенцію ООН проти катувань, реалізували її по-різному в національних законах про кримінальну відповідальність. Відмінності норм про відповідальність за катування в кримінальних законах різних держав світу можуть полягати у вказівці на це діяння як на спосіб учинення інших кримінальних правопорушень, специфіці ознаки суб'єкта катування, кількості та змісті кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення, виді та розмірі покарання тощо.

Висновки до розділу 1

Таким чином, підводячи підсумки розділу, необхідно відзначити, що катування як таке має багату історію, однак кримінальну відповідальність за неї встановлено не так давно. У середні віки катування у відповідності з тогочасним законодавством було невід'ємною частиною кримінального процесу багатьох країн. На сьогодні катування є забороненим явищем як згідно міжнародно-правових актів, так і згідно національних законодавств України та інших держав.

Катування – це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою змусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, зокрема отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою, чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб. Катування здійснюється найперше з метою отримання інформації.

Проведений аналіз дозволив виокремити перелік факторів, що визначають соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за злочин катування: національно-правові та міжнародно-правові; кримінологічні; соціально-психологічні, що в цілому й визначили соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за катування.

Заборона застосування катувань і жорстокого поводження є загальною міжнародною нормою, проте держави, що ратифікували Конвенцію ООН проти катувань, реалізували її по-різному в національних законах про кримінальну відповідальність. Відмінності норм про відповідальність за катування в кримінальних законах різних держав світу можуть полягати у вказівці на це діяння як на спосіб учинення інших кримінальних правопорушень, специфіці ознаки суб'єкта катування, кількості та змісті кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення, виді та розмірі покарання тощо.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 127 КК УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки катування

При дослідженні будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й злочину, передбаченого статтею 127 КК України, працівники правоохоронних органів насамперед стикаються з його об'єктивними ознаками: конкретним актом поведінки суб'єкта, що завжди здійснюється у певній об'єктивній обстановці, у певному місці і в певний час. В об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості кримінального правопорушення, передусім його суспільна небезпечність. Кримінальне правопорушення завжди тягне за собою певні суспільно небезпечні наслідки, тому що в результаті його вчинення завдається істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом. Тому важливим є також чітке усвідомлення об'єкта злочинного посягання конкретного кримінального правопорушення.

Насамперед визначимось із понятійним апаратом.

В історичному плані щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення у вітчизняній науці існує декілька концепцій, які можна розділити на: досоціалістичні, зумовлені марксистсько-ленінським вченням, соціалістичну концепцію та сучасні концепції об'єкта кримінального правопорушення.

Представники досоціалістичних концепцій розглядали об'єкт кримінального правопорушення як з точки зору суб'єктивного права, так і норм права. Зокрема, В.Д. Спасович визнавав об'єктом кримінального правопорушення будь-чие право, яке охороняється державою за допомогою покарання [22, с. 94].

О.Ф. Кістяківський вважав, що об'єктом кримінального правопорушення є предмет, на який направлене кримінальне

правопорушення або над яким здійснено злочин. Далі автор уточнює, що об'єктом кримінального правопорушення може бути в загальному тільки людина зі своїми правами та установами, які нею створюються [23, с. 63-65].

М.С. Таганцев стверджував, що посягання на норму права в її реальному бутті (існуванні) є посягання на право охорони життєвого інтересу, на правове благо, а визначаючи кримінально протиправне діяння, як посягання на правову норму в її реальному бутті (існуванні) або, іншими словами, як посягання на правоохоронні життєві інтереси, ми тим самим визначаємо і поняття об'єкта злочинного посягання: ним є правовий припис чи норма права, що виражена у вхожому в сферу суб'єктивних прав життєвому інтересі, який охороняється даною нормою [24, с. 484].

Згодом людство вступило у новий етап розвитку, який породив нові економічні, політичні, правові та інші відносини. З'являються нові види кримінальних правопорушень, нові теоретико-правові концепції, у зв'язку з чим вищезгадані думки досоціалістичних вітчизняних учених дедалі частіше критикуються. Зокрема, кримінологи під впливом марксистсько-ленінської соціалістичної доктрини пропонують принципово нову концепцію, яка, на їхню думку, має вирішити проблему об'єкта кримінального злочину. Ця соціалістична концепція визнавала лише суспільні відносини об'єктом кримінального правопорушення.

Одним із перших, хто визнавав об'єкт кримінального правопорушення в якості суспільних відносин, був А.А. Піонтковський, який зауважував, що кожне кримінальне правопорушення який вчиняється в нашій країні, прямо або опосередковано посягає на суспільні відносини соціалістичного суспільства [25, с. 111].

Найпершою монографічною роботою, присвяченою об'єкту кримінального правопорушення була робота Б.С. Нікіфорова. Науковець говорив про те, що радянське соціалістичне кримінальне право охороняє суспільні відносини соціалізму від істотної шкоди [26, с. 28-30].

М.Й. Коржанський також відстоював позицію, що об'єкт кримінального правопорушення - це суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону [27, с. 24].

В.К. Глистин, в якості об'єкта кримінально-правової охорони, суспільні відносини розумів як сукупність іманентних їм елементів - учасників відносин, предмет (об'єкт) відносин і зв'язок між учасниками з приводу конкретного предмету [28, с. 19-29].

Дещо схожої позиції щодо розв'язання проблеми об'єкта кримінального правопорушення дотримувався В.Я. Тацій. Він також вважав, що методологічно правильним є визначення об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин лише через розкриття складових частин суспільних відносин [29, с. 3-21].

Згодом людство вступило у новий етап розвитку, який породив нові економічні, політичні, правові та інші відносини. З'являються нові види кримінальних правопорушень, нові теоретичні та правові концепції, у зв'язку з чим дедалі частіше критикуються згадані вище думки досоціалістичних вітчизняних учених. Зокрема, кримінологи під впливом марксистсько-ленінської соціалістичної доктрини пропонують принципово нову концепцію, яка, на їхню думку, має вирішити проблему об'єкту кримінального правопорушення. Ця соціалістична концепція визнавала лише суспільні відносини об'єктом кримінального правопорушення.

Так, Г.П. Новоселов стверджує, що «об'єктом будь-якого кримінального правопорушення виступають люди, які в одних випадках виступають в якості окремих фізичних осіб, в других - як певного роду множинність осіб, наділених чи не наділених статусом юридичної особи, в третіх - як соціум (суспільство)» [30, с. 51].

С.Б. Гавриш під об'єктом кримінального правопорушення розуміє «правове благо як певну цінність, тобто матеріальні явища: життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти тощо» [31, с. 49, 56].

П.С. Матишевський вважає, що об'єкт кримінального правопорушення - це цінності, що охороняються кримінальним законом [32, с. 128].

В.Є. Фесенко також пропонує визнати об'єктом кримінального правопорушення цінності, що охороняються законами проти яких спрямовано кримінально протиправне діяння і яким завдається або може бути завдана шкода [33, с.14-16].

Разом з тим більшість сучасних науковців продовжили вдосконалювати концепцію об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин. Серед них слід відмітити сучасного українського вченого В.К. Матвійчука, який беручи до уваги теоретичні надбання інших вчених, відмічає, що визнання суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення є дійсно науково обґрунтованим [34, с. 102-106].

Крім сучасних українських вчених, концепція розуміння об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин продовжує доповнюватися та розвиватися сучасними російськими вченими. Зокрема, О.В. Шульга приділяв значну увагу проблемі визначення об'єкта та предмета кримінального правопорушення. Він стверджує, що злочинне посягання порушує певні відносини між людьми у суспільстві – суспільні відносини. [35, с. 19-23].

З іншого боку, така різноманітність цих понять, не дає повної і однозначної відповіді питання, що є об'єктом кримінального злочину. Тільки оцінивши їх разом, враховуючи сильні та відкинувши слабкі позиції, ми можемо запропонувати власне бачення вирішення цієї проблеми.

Отже, на наш погляд, об'єктом кримінального правопорушення неможливо визнати ні суб'єктивні права людини, ні норма закону, оскільки в основі розробки поняття об'єкта кримінального правопорушення повинні бути вирішені питання про характер та напрям шкоди, заподіяної або такої, що може бути заподіяна в результаті кримінального протиправного діяння.

По-перше, не всі сфери життя людей врегульовані нормами права, однак найбільш важливіші з них, навіть не врегульовані нормами права, все-таки охороняються нормами кримінального права.

По-друге, нормі права чи суб'єктивному праву кримінальним правопорушенням шкода не завдається, адже вони і надалі залишаються нормами права та суб'єктивними правами. Злочинець позбавивши особу волі ніяким чином не позбавив її права на свободу та особисту недоторканість. У такому випадку в неї відсутня лише можливість реально реалізувати своє право на волю.

По-третє, норма права також не страждає від кримінального правопорушення, адже вона навіть після злочинного впливу залишається загальнообов'язковим правилом поведінки, яке особа повинна виконувати незалежно від того, чи порушена кримінальним правопорушенням така норма права, чи ні.

Правове благо також не може вважатися об'єктом кримінального правопорушення, оскільки правове благо може включати все, що відповідає потребам людини, але не всьому може бути завдано шкоди в результаті вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, можна розглядати життя чи свободу як законне благо, але саме життя чи воля не постраждали від кримінального правопорушення. Крім того, називаючи об'єкт кримінального правопорушення правовим благом, у більшості випадків ми не зможемо провести різницю між схожими кримінальними правопорушеннями, оскільки в таких кримінальних правопорушеннях зазвичай задіяні одні й ті самі юридичні блага. Наприклад, якщо розглядати «життя», як правове благо, то ми не зможемо відрізнити такі два подібних склади кримінального правопорушення як «посягання на життя державного чи громадського діяча» (ст. 112 КК України) та «умисне вбивство» (ст. 115 КК України) оскільки, і в тому, і в іншому випадку злочинець позбавляє людину «життя», завдає їй смерті.

Щодо інтересу, якому, на думку деяких науковців, кримінальним правопорушенням завдається шкода, вірно стверджує В.К. Матвійчук, говорячи про те, що «будь-які відносини виникають унаслідок потреб та інтересів, вони і є тією рушійною силою, що стимулює наявність тих чи інших суспільних відносин, в яких реалізуються інтереси та потреби» [34, с. 100]. Саме так, інтереси є всього на всього рушійною, внутрішньою психологічною, спонукальною силою, яка веде особу до задоволення її потреб. Будучи не задоволеною внаслідок злочинного діяння, потреба залишається потребою, а нереалізований інтерес залишатиметься тим самим інтересом.

Таким чином, від кримінального правопорушення страждає не інтерес, а особа, яка внаслідок злочинного діяння не реалізовує свій інтерес та не задовольняє свою потребу. Таким чином, особи існують не ізольовано один від одного, а перебувають у взаємозалежності та співпраці, виходячи з чого, саме в рамках суспільних відносин реалізується такий інтерес особи та задовольняється її потреба. Тому кримінальне правопорушення, порушуючи нормальний порядок суспільних відносин, викорінює можливість осіб реалізувати свої інтереси та задовольнити свої потреби.

Виходячи з чого, першим твердженням на шляху власного розв'язання проблеми об'єкта буде те, що *кримінальне правопорушення, порушуючи нормальний порядок суспільних відносин, викорінює можливість осіб реалізувати свої інтереси та задовольнити потреби.*

Крім того, слід також зазначити, що неможливо визнати людину біологічною істотою, ізольованою від соціальних відносин, тобто не суб'єктом соціальних відносин, а об'єктом кримінального правопорушення. Немає сумнівів у тому, що деякі люди зрештою стають жертвами кримінального правопорушення. Однак, оскільки право, яке має регулювати відносини між людьми, є якоюсь ідеальною субстанцією, яку не можна відчутти почуттями, а лише сприймати в її конкретному прояві, воно не бачить відмінностей між людьми як фізичними життєвими тілами,

оснащеними свідомістю. Як ідеальної категорії закон виділяє тільки ідеальні категорії, такі як суб'єкт суспільних відносин, суб'єкт права і т. д. Як тільки особа починає діяти в правовому полі, воно набуває певного правового статусу, тобто набір прав і обов'язків і стає учасником суспільних відносин. Крім того, передавши частину своєї власності та свій юридичний заповіт, людина може створити юридичну особу, яка також має правовий статус та є суб'єктом суспільних відносин. Виходячи з цього, немає юридичних відмінностей між фізичною та юридичною особою (за винятком випадків природних відмінностей), оскільки закон розглядає фізичних та юридичних осіб як рівноправних учасників суспільних відносин.

Таким чином, кримінальним правом охороняється не людина як біологічна істота, а суб'єкт суспільних відносин, оскільки фізичній особі або учасникам юридичної особи внаслідок вчинення злочинного посягання, в першу чергу завдається шкода саме як учасникам суспільних відносин, а вже потім як біологічним істотам. На підтвердження цьому М.Й. Коржанський відмічає: «якщо визнавати за об'єкт кримінального правопорушення не особу як сукупність суспільних відносин, а людину, як біологічну істоту, то неможливо буде пояснити правомірність позбавлення життя під час необхідної оборони, крайньої необхідності, оскільки об'єкт не може бути поставлений під захист кримінального закону і в той же час не захищатися ним» [27, с. 21]. Дійсно визнавши об'єктом кримінального правопорушення людину як біологічну істоту, ми не зможемо пояснити правомірне завдання смерті при необхідній обороні чи крайній необхідності.

Отже, на основі вищевикладеного можна вести мову про те, що внаслідок скоєння кримінального протиправного посягання, *особам в першу чергу завдається шкода, саме як учасникам суспільних відносин, а вже потім, як біологічним істотам.* Дане твердження є другим на шляху власного вирішення проблеми об'єкта кримінального правопорушення.

Також варто зауважити, що не зовсім точним є визначення об'єкта кримінального правопорушення як суспільних цінностей, що охороняються

законом, адже дане поняття є дуже розмитим і на практиці не може сприяти вирішенню питання розмежування суміжних кримінальних правопорушень, відмежування злочинних діянь від незлочинних (крайня необхідність, необхідна оборона). Так, по-перше, коли внаслідок скоєння різних кримінальних правопорушень завдаватиметься шкода одним і тим же цінностям, виникатимуть складнощі в розмежуванні цих кримінальних правопорушень, адже об'єкт буде один і той же. По-друге, якщо будемо називати об'єктом кримінального правопорушення такі суспільні цінності як, наприклад, життя, здоров'я, волю осіб, то кримінальне право в будь-якому випадку повинно охороняти такі цінності, і тоді покаранню підлягатимуть також ті особи, які завдали смерть іншій людині чи шкоди здоров'ю або обмежили волю іншої людини, перебуваючи в стані крайньої необхідності чи необхідної оборони, хоча кримінальне право в таких випадках даних осіб звільняє від відповідальності. В даному випадку, слід погодитися з твердженнями М.Й. Коржанського, що «порушення суспільних відносин, спрямованих на охорону життя, - це якраз те, що відрізняє вбивство від правомірного позбавлення життя людини» [27, с. 22].

З іншої сторони, будь-які цінності не можуть існувати поза рамками суспільних відносин, адже саме суспільні відносини забезпечують реальні умови існування будь-яких цінностей, а тому внаслідок порушення суспільних відносин руйнуються умови нормального існування суспільних цінностей. Виходячи з чого, кримінальним правом охороняється не суспільні цінності, а суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей. Тому, третім твердженням на шляху визначення об'єкта кримінального правопорушення буде те, що кримінальне правопорушення посягає в першу чергу *не на суспільні цінності, а на суспільні відносини, що забезпечують умови існування таких цінностей.*

Таким чином, беручи до уваги викладене вважаємо, що *об'єктом кримінального правопорушення є найбільш важливі суспільні відносини, що*

охороняються нормами кримінального права, і яким унаслідок кримінально протиправного посягання завжди завдається істотна шкода.

У науці кримінального права широкого поширення набула тричленна класифікація об'єктів кримінального правопорушення на загальний, родовий і безпосередній. Це так звана класифікація «по вертикалі». Вона була запропонована в 1938 р. професором В. Меньшагінім і нині підтримується більшістю юристів.

Загальним об'єктом кримінальних правопорушень визнається вся сукупність суспільних відносин, які охороняє кримінальне законодавство. Кримінальним законодавством охороняють далеко не всі суспільні відносини. Законодавець поставив під охорону кримінальних законів лише деякі, найбільш важливі суспільні відносини.

Під родовим об'єктом кримінальних правопорушень звичайно розуміють суспільні відносини, на які посягає певна група кримінальних правопорушень. Це можуть бути тотожні чи однорідні суспільні відносини, що охороняються комплексом пов'язаних кримінально-правових норм. Родовий об'єкт кримінальних правопорушень найчастіше вказується в назвах розділів КК. Наприклад, розділ II має назву «Злочини проти життя та здоров'я особи».

Безпосередній об'єкт — це суспільні відносини, на які посягає конкретне кримінально протиправне діяння. Це суспільні відносини, поставлені під охорону певного кримінального закону [36].

Основним безпосереднім об'єктом катування є здоров'я, а додатковим обов'язково - воля, честь і гідність особи.

З медичної точки зору поняття «здоров'я» не є точно детермінованим, що пов'язано з великою широтою індивідуальних коливань найважливіших показників життєдіяльності організму, а також різноманітням факторів, що впливають на здоров'я людини. У цьому причина численних спроб сформулювати найбільш загальне визначення поняття здоров'я.

Велика медична енциклопедія визначає здоров'я як стан людського організму, «коли функції всіх його органів і систем урівноважені з зовнішнім середовищем і відсутні будь-які хворобливі зміни» [37, с.739].

М.І. Загородніков визначає здоров'я як «стан людського організму, при якому нормально функціонують всі його частини, органи і системи. Кожна людина - і бездоганно здорова, і страждаюча різними недугами - володіє здоров'ям в тій чи іншій мірі» [38, с.16].

Ідеальне здоров'я, тобто повна відсутність будь-яких хворобливих порушень в організмі, - явище рідкісне. Тому слід чітко пояснити, що кримінальне право захищає поточний стан здоров'я, незалежно від того, наскільки він далекий від ідеального. Шкоди здоров'ю може бути завдано не зовсім здоровій людині.

Вплив соціальних факторів на здоров'я людини надзвичайно великий. Соціальні моменти часто можуть мати великий вплив на перебіг біологічних процесів. Не дивно, що в преамбулі статуту ВООЗ сказано: «Здоров'я — це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби чи недуги»[39].

Самостійне значення має оцінка здоров'я як необхідна умова для прогнозування життя людини в умовах особливих та високих навантажень у штучному середовищі. Така оцінка здоров'я як об'єкта кримінально-правового захисту, на наш погляд, повинна мати першорядне значення для теорії кримінального права. Така оцінка по-перше вимагає умовної градації якості чи повноти здоров'я стосовно передбачуваного теоретично абсолютного здоров'я; по-друге, використання певних критеріїв оцінки здоров'я.

Надзвичайно важливо визначити поняття «норма здоров'я» та межі визначення хвороби та патології. Вважається, що норму складно визначити точно, оскільки всі мають якісь відхилення від норми. Ряд дослідників занадто широко визначають термін «норма», що не викликає заперечень з філософської чи біологічної точки зору, але ускладнює використання цього

визначення в теорії та практиці кримінального права та судової медицини. Стан здоров'я можна об'єктивно визначити лише за низкою багатьох параметрів: антропометричними, клінічними, фізіологічними, біохімічними показниками, які визначаються з урахуванням гендерних та вікових факторів, а також соціальних, кліматичних, географічних та метеорологічних умов. Кримінальне право не диференціює кримінальну відповідальність залежно стану здоров'я жертви.

Шкода здоров'ю може бути заподіяна тільки живій людині.

Отже, родовим та безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 127 КК України, є здоров'я особи. При цьому кримінальний закон охороняє наявний стан здоров'я особи. Шкоду здоров'ю можна заподіяти і людині, яка не є абсолютно здоровою. Кримінальне право не диференціює кримінальну відповідальність залежно від індивідуального рівня здоров'я потерпілого.

Об'єктивна сторона має вирішальне значення для встановлення складу кримінального правопорушення, у тому числі й складу кримінального правопорушення катування. Це пояснюється такими обставинами:

1) не може бути визнано кримінальним правопорушенням те, що не має зовнішнього вираження, отже, склад будь-якого кримінального правопорушення включає зовнішні ознаки діяння;

2) зовнішні ознаки залишають, як правило, сліди у матеріальному світі, внаслідок чого стає можливою відносно точно відновлення картини кримінального правопорушення і доведення факту його здійснення;

3) зовнішні ознаки є найбільш надійним критерієм вираження внутрішніх ознак (суб'єктивної сторони) через органічну єдність перших і других і об'єктивній неможливості безпосереднього сприйняття психічних явищ, тобто за допомогою об'єктивних ознак виявляються суб'єктивні;

4) в зовнішніх ознаках кримінального правопорушення зосереджено те, що ми відносимо до шкідливості і небезпеки кримінального правопорушення, без чого кримінальне правопорушення неможливе.

На нашу думку, при встановленні факту кримінального правопорушення його об'єктивна (зовнішня) сторона повинна визначатися щодо свідомості злочинця, і тільки до нього, а не до свідомості взагалі, як це робиться при філософському аналізі. При оцінці протиправного діяння ми співвідносимо з ознаками кримінального правопорушення конкретну поведінку конкретної людини. Отже, межа, визначальна мета, проходить за зовнішніми контурами свідомості цієї людини, а не когось іншого. Це означає, що в ланцюжок об'єктивних ознак кримінального правопорушення може бути вплетено і те, що в загальному розумінні не відноситься до об'єктивного, а саме свідомість інших людей, які не підлягають кримінальній відповідальності або хоч і підлягають, але інше кримінальне правопорушення, об'єктивні властивості якого будуть встановлені стосовно свідомості останнього.

Відмінності між існуючими дефініціями об'єктивної сторони кримінального правопорушення полягають, перш за все, в ступені конкретизації авторами її змісту, а також в обсязі відображення її ознак. З цього приводу у науковій літературі немає єдиної точки зору.

Так, одні автори під об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення розуміють «характеристику кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння» [40, с. 131].

Другі стверджують, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення - це «зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який відбувається в об'єктивному світі та виражається у вчиненні шкоди вказаному об'єкту або створенні загрози завдання йому шкоди» [41, с. 128].

Треті характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення як таку, що «складається із суспільно небезпечного діяння, що завдало або здатне завдати істотної шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, а також із умов та обставин завдання цієї шкоди» [42, с. 5].

Четверті пояснюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення як «сукупність передбачених законом ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням» [43, с. 81].

П'яті схильні до того, що «об'єктивна сторона кримінального правопорушення - це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на той чи інший об'єкт, котрий перебуває під охороною кримінального закону (тобто це передбачені кримінальним законом ознаки, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння)» [44, с. 106].

Шості зараховують до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення «сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечної дії, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання» [45, с. 50].

Деякі автори пояснюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення як «процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та закінчуються настанням злочинного результату» [46, с. 9].

Отже, як ми бачимо, варіантів визначень поняття об'єктивної сторони у фаховій літературі біль ніж достатньо. Однак, сама по собі їх істотна кількість та різноманіття не свідчить про те, що питання є остаточно вирішеним. На нашу думку, недоліком переважної більшості визначень об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є те, що дослідники цього питання розглядають зазначену категорію дещо ізольовано, забуваючи про те, що об'єктивна сторона є частиною, яка належить до складу кримінального правопорушення нарівні з іншими його елементами,

тобто є складовою системи, яка характеризується органічною єдністю компонентів.

Кожен з елементів і ознак складу кримінального правопорушення, що утворюють його зміст, в реальній дійсності не існує сам по собі, а, згідно з основним постулатом теорії соціальних систем, перебуває в тісному взаємозв'язку, взаємодії й взаємообомовленості з іншими системними елементами та ознаками соціальноправової системи, якою є для кримінального права склад кримінального правопорушення. Випадіння з системи будь-якого системоутворюючого елемента знищує або повністю видозмінює її.

Таким чином, об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють його зовнішні ознаки, встановлені законом про кримінальну відповідальність. Це ті ознаки, в яких проявляється зовні процес вчинення суспільно небезпечного діяння і які відповідають на запитання – як було вчинено злочин? Об'єктивна сторона визначає, у чому полягає злочин; яким чином його вчинено; у яких умовах місця, часу, обстановки він протікає; за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється.

Основні ознаки об'єктивної сторони зазначаються в диспозиціях статей Особливої частини КК України. Потрібно зауважити, що кримінальна відповідальність настає лише за суспільно небезпечне діяння. А не за думки, бажання чи намір вчинити кримінальне правопорушення.

Об'єктивна сторона є важливим показником ступеня суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Важливість даного елемента складу кримінального правопорушення полягає і у тому, що вона дає можливість відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого.

Об'єктивну сторону потрібно розглядати у взаємозв'язку з іншими елементами складу кримінального правопорушення, а особливо – із суб'єктивною стороною, оскільки кримінальне правопорушення завжди є свідомим актом волевиявлення суб'єкта кримінального правопорушення.

Об'єктивні ознаки суспільно небезпечного діяння, характер поведінки особи дозволить судити і про суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення – про форму і вид вини, мотив, мету.

В об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення процес його вчинення характеризується з боку послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються злочинною дією (бездіяльністю) і закінчуються настанням кримінально протиправних наслідків.

Але кримінальне правопорушення – це не тільки його шкідливі наслідки. Кримінальне правопорушення – це взагалі процес певної поведінки людини, який має місце в просторі і часі, за певними обставинами. Кримінальне правопорушення містить у собі різноманітні види поведінки людини, а також дію різних сил природи, які людина використовує для своїх потреб, фізичні чи хімічні або інші властивості речовин, знарядь, властивості тварин чи птахів та всі інші можливості для того, щоб досягнути бажаних нею наслідків – змін в оточуючому середовищі [36].

Умовно процес вчинення кримінального правопорушення можна з точки зору його об'єктивної сторони розділити на три етапи:

1. Діяння (дія чи бездіяльність). Це перший, початковий етап вчинення кримінального правопорушення. При чому в об'єктивну сторону кримінального правопорушення діяння входить не цілком, а лише його зовнішня, фізична сторона. Це та сторона діяння, яку можна побачити присутнім, зрозуміти і чітко визначити – місце, час, обстановка та використані при цьому засоби і знаряддя. Кримінально протиправне діяння завжди має місце в певних умовах. Тому діяння завжди треба оцінювати не ізольовано, а з врахуванням усіх умов і обставин.

2. Причинний зв'язок, як об'єктивно існуючий взаємозв'язок речей і явищ у природі. Кримінальне правопорушення, як і будь-яка поведінка, зумовлює певні зміни в суспільному житті, які в свою чергу викликають подальший розвиток подій. Такий розвиток може мати різні напрямки залежно від характеру дії (бездіяльності), а також від умов місця, часу та обставин.

3. Кримінально протиправні наслідки, тобто ті зміни, до яких призводить кримінальне правопорушення і які є суспільно небезпечною шкодою.

Таким чином, об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють (складають) суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність); суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю та суспільно небезпечними наслідками; спосіб, місце, час, обстановка, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Тільки вчинення суспільно небезпечного діяння, в якому знаходиться об'єктивний вияв «злої» волі людини, утворює кримінальне правопорушення і дає підстави для кримінальної відповідальності. За загальним правилом, не можуть тягнути за собою кримінальної відповідальності переконання, думки, ідеї, мрії, оскільки вони ніяк не проявляються зовні, в певній поведінці чи вчинках особи [36], крім випадків, коли вони прямо передбачені у КК як кримінальні правопорушення.

Таким чином, слід зробити висновок, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це зовнішня сторона кримінального правопорушення, яка характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами та знаряддями вчинення кримінального правопорушення.

Усі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення поділяються на обов'язкові та факультативні. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, без якої неможливо вчинення будь-якого кримінального правопорушення, є суспільно небезпечне діяння, що виражається у формі дії чи бездіяльності. Усі інші ознаки вважаються факультативними, як от суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби

вчинення кримінального правопорушення. Проте, у певних випадках, чітко передбачених кримінальним законодавством, вони виступають як обов'язкові. Наприклад, кримінальне правопорушення з матеріальним складом неможливий без настання суспільно небезпечних наслідків, а такі кримінальні правопорушення, як крадіжка і грабіж обов'язково характеризуються ще й способом вчинення – відкрито чи таємно.

Значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення полягає у тому, що вона є елементом складу кримінального правопорушення та входить до підстави кримінальної відповідальності; ознаки об'єктивної сторони визначають суспільну небезпечність кримінального правопорушення; від визначення її ознак залежить правильна кваліфікація кримінального правопорушення; вона допомагає розмежувати кримінальні правопорушення, а також відмежувати кримінально протиправні діяння від таких, що не є суспільно небезпечними та караними; дозволяє суду правильно визначити ступінь тяжкості кримінального правопорушення і призначити відповідне покарання.

Частина 1 ст. 127 КК України зазначає: *«катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій ...»* [14]. Саме ця частина диспозиції статті конструє об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення катування. Її аналіз дає можливість стверджувати, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони юридичної конструкції цього кримінального правопорушення є:

- дії у вигляді нанесення побоїв, мордування або інших насильницьких дій;
- наслідки у вигляді сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання;
- причинний зв'язок між діями і наслідками;
- насильницький спосіб.

Виокремлення такої кількості ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення катування не є загальноприйнятним у науці кримінального права. Крім того, по-різному названі й самі ознаки. Наприклад, А. Шульга та В. Павликівський вважають, що катування може бути вчинено шляхом як активних, так і пасивних дій. У зв'язку з цим першу ознаку зовнішньої сторони розглядуваного складу кримінального правопорушення вони йменують «діянням» [47, с. 80]. Звернімося до іншої наукової позиції: автори деяких підручників вважають, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 127 КК України, є закінченим з моменту вчинення дій, що мають характер катування. При цьому побої, мучення або інші насильницькі дії вони називають способом вчинення кримінального правопорушення [48, с. 50].

За загальним правилом нормативне закріплення злочинних наслідків свідчить про те, що склад кримінального правопорушення є матеріальним. Законодавець, конструюючи об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення катування, закріпив у ч. 1 ст. 127 КК України можливі суспільно небезпечні наслідки катування (сильний фізичний біль, фізичне страждання, моральне страждання), встановивши їх альтернативність стосовно один одного; для позначення механізму настання цих наслідків використав термін «заподіяння». Останній в Особливій частині КК України може використовуватися саме для акцентування уваги на спрямованості настання наслідків у певних складах кримінальних правопорушень [49, с. 438]. Виходячи з цього, катування є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом.

Таким чином, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення катування включає три альтернативні суспільно небезпечні наслідки: сильний фізичний біль, фізичне страждання, моральне страждання. Отже, катування є злочином з матеріальним складом. Момент закінчення цього суспільно небезпечного діяння пов'язується з настанням указаних у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України суспільно небезпечних наслідків.

При конструюванні об'єктивної сторони юридичної конструкції складу кримінального правопорушення катування законодавець передбачив як одну із його конститутивних ознак сильний фізичний біль, як один з можливих суспільно небезпечних наслідків катування. Наразі наука та практика не виробили єдиного підходу до однозначного визначення поняття «біль». Міжнародна асоціація вивчення болю 1994 року запропонувала таке визначення цього поняття: «біль – це неприємне чуттєве або емоційне переживання, яке виникає при існуючому пошкодженні або загрозі пошкодження тканин». У більш широкому сенсі біль – це особлива психофізіологічна реакція організму, яка мобілізує функціональні системи для захисту від впливу патогенного фактору.

В площині детермінантів фізичного болю можуть лежати фізичні, хімічні, біологічні, психічні фактори. Внаслідок впливу останніх відбувається порушення фізичної цілісності організму. Прикладом такого порушення можуть бути тілесні ушкодження. На відміну від поняття «сильний фізичний біль» поняття «тілесні ушкодження» знайшло своє закріплення на нормативно-правовому рівні. Так, у пункті 1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, що затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року, зазначається, що з «медичної точки зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних» [78]. Слід наголосити, що тілесні ушкодження завжди викликають фізичний біль. Однак слід зауважити, що поняття «сильний фізичний біль» та «тілесні ушкодження» не є тотожними. Встановлення першого є компетенцією суду. Визначення тяжкості й характеру другого є компетенцією експерта.

Слід погодитися з О. Денисовою, яка зазначає, що «фізичний біль може бути викликаний не тільки тілесними ушкодженнями, а й побоями, уколами, вириванням волосся тощо» [79].

Поняття «сильний фізичний біль» є оціночним. Це особливий спосіб вираження волі законодавчого органу криміналізувати один із потенційно суспільно небезпечних наслідків катування. За відсутності послідовного підходу до визначення поняття «болю», важко дати визначення «сильного фізичного болю». Останнє можна розглядати як нетерпиме, «нелюдське», що має вищий рівень переживання/відчуття/реакції/стан потерпілої особи, пов'язаний з порушенням його фізичної недоторканності. Рівень завданого фізичного болю завжди має оцінюватись правозастосовними органами. При її наданні обов'язково повинні бути враховані суб'єктивні (особистісні) особливості потерпілого, об'єктивні умови вчинення кримінального правопорушення, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень тощо.

Фізичні страждання – це такі психічні страждання, які виникають внаслідок негативного впливу на фізичну сферу особи, тобто фізичного болю.

Фізичний біль – це певний психічний стан людини, який визначається сукупністю фізіологічних процесів центральної нервової системи, викликаний надмірно сильними чи руйнівними подразненнями. Фізичний біль має гнітючий, тяжкий характер [80, с.74]. Фізичні страждання можуть потягнути моральні страждання.

Страждання - це почуття, емоційний стан особи у вигляді негативних переживань, що виникають під впливом травмуючих психіку, здоров'я подій, глибоко зачіпають його особистісні структури, настрої, самопочуття та інші цінності.

Емоційний профіль страждань вважається одним з найскладніших, оскільки власне страждання окремо, в чистому вигляді, спостерігається вкрай рідко. Зазвичай супроводжують страждання страх, психічна напруженість, посттравматичні стресові стани, гнів, імпульсивність, афект, почуття провини, сорому, інші негативні психічні, емоційні стани. Найбільш поширений зв'язок страждань і страху, страждань та стресу (фрустрації). Так, загроза, реальна або уявна (залякування), вчинити той чи інший кримінальне

правопорушення проти особистості може викликати страх. Останній, діючи паралізуючим чином на волевиявлення суб'єкта, його мотиваційну сферу (мотивацію досягнення), сприяє втраті сміливості, згортання життєвої активності та, в свою чергу, призводить до моральних страждань.

2.2. Суб'єктивні ознаки катування

Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення катування складають суб'єкт та суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення кримінального правопорушення певного віку, що винно вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [50, с. 348].

Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта кримінального правопорушення: «Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [14], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта - ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [14]. Відсутність будь-якої з ознак загального, а для спеціального - ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання.

На практиці поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» широко застосовується в процесі аналізу по суті кожного скоєного кримінального правопорушення. Слідчий, слідчий суддя, суддя, прокурор в процесі

досудового розслідування і судового слідства детально досліджують наявність або відсутність як самого суб'єкта кримінального правопорушення, так і ознак, якими він повинен бути наділений.

Виходячи з важливості розглядуваного поняття, охарактеризуємо юридичні ознаки *суб'єкта* як елемента складу кримінального правопорушення.

Про те, що нести кримінальну відповідальність за катування по кримінальному законодавству України може тільки фізична особа (людина), свідчить аналіз статей 1, 2, 4-10, 11, 15, 17-22 КК України. У них відзначається, що дія Кримінального кодексу України поширюється на громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, які не користуються дипломатичним імунітетом, а також вказується на осіб, які підлягають кримінальній відповідальності. Тварини, неживі істоти, предмети, сили природи не можуть бути, як це було у стародавні часи, суб'єктами кримінальних правопорушень, а заходи, які вживаються для охорони від завданої ними шкоди, не є покаранням. Якщо фізичні особи винні у тому, що шкоду з їх вини спричинили тварини чи сили природи, то вони несуть за це кримінальну відповідальність. Так, завдання тілесних ушкоджень особі внаслідок того, що на неї нацькували собаку, є підставою кримінальної відповідальності фізичної особи (тієї, що використала собаку для вчинення кримінального правопорушення) при наявності в її діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, але сама собака не може бути суб'єктом складу кримінального правопорушення.

Відмова від притягнення до кримінальної відповідальності тварин, неживих істот, предметів, сил природи і юридичних осіб повністю узгоджується з принципом індивідуальної, особистої відповідальності кожної людини за вчинені нею суспільно небезпечні дії, що виступає одним з основних принципів кримінального права.

«Людина» означає фізичну, а не юридичну особу. Виходячи з цього принципу, юридичні особи не можуть бути суб'єктами аналізованого кримінального правопорушення.

Поряд з поняттям «суб'єкт кримінального правопорушення» в кримінальному праві та в кримінології існує поняття «особа злочинця», яке розкриває індивідуальні риси кожного суб'єкта кримінального правопорушення. Розмежовуючи ці поняття, слід підкреслити, що ознаки суб'єкта кримінального правопорушення впливають перш за все на вирішення питання про те, чи присутні в скоєному конкретному суспільно небезпечному діянні ознаки складу кримінального правопорушення, передбачені кримінальним законом. Дані ж, які характеризують особу злочинця, мають суттєве значення для індивідуалізації кримінальної відповідальності, в тому числі і призначення кримінального покарання. Наприклад, суд зобов'язаний враховувати особу винного при призначенні покарання (ст. 65 КК «Загальні засади призначення покарання»); при звільненні від покарання з випробуванням (ст. 78 КК); звільнення винного з різних правових підстав від кримінальної відповідальності (розділ IX КК України) [14].

Також для характеристики суб'єкта кримінального правопорушення мають значення як біологічні, так і соціальні якості особи: статева приналежність (чоловіча, жіноча стать; сімейний стан; рівень освіти; посадове становище особи та інші дані, які визначають статус особи в суспільстві.

У кримінально-правовій літературі, виходячи з особливостей особи злочинця, які найбільш суттєво впливають на індивідуалізацію відповідальності та з якими кримінальний закон пов'язує певні юридичні наслідки, прийнята зокрема, така класифікація злочинців:

- 1) рецидивісти – злочинці, які повторно вчиняють злочин, після засудження за раніше вчинені кримінальні правопорушення;

- 2) особи, які вперше вчинили тяжкі злочини, що визначені ст. 12 КК;
- 3) особи, які вперше вчинили проступок;
- 4) особи, які вчинили кримінальне правопорушення через необережність;
- 5) неповнолітні злочинці.

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення може бути не будь-яка фізична особа, а тільки така, яка у відповідності з кримінальним законом наділена певними характеристиками. До них відносяться:

- 1) встановлений законом вік, по досягненні якого можлива кримінальна відповідальність;
- 2) осудність.

Суб'єкт катування – будь-яка осудна особа, якій виповнилось 16 років.

Вік широко розуміється як календарний період, що пройшов від народження до будь-якого іншого хронологічного періоду в житті людини. У вузькому сенсі слова – це календарний період психофізіологічного розвитку особи, який пов'язаний з біологічними, соціально-психологічними та правовими наслідками для правового статусу особи. В залежності від названих критеріїв виділяють такі види віку:

- біологічний (медичний);
- календарний (паспортний хронологічний);
- соціально-правовий.

Біологічний вік характеризується сукупністю показників стану організму індивідуума в порівнянні з відповідними показниками здорових людей цього ж віку (даної епохи), географічних і економічних умов існування.

Календарний вік людини визначається кількістю часу (в роках, місяцях, днях, годинах), який пройшов від дня народження до іншого вікового моменту.

Соціально-правовий вік характеризується соціально-психологічними змінами, рівнем соціалізації особи, обсягом і змістом прав і обов'язків особи, змістом і характером відповідальності. Слід відзначити, що діюче кримінальне законодавство визначає вік кримінальної відповідальності.

Мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, встановлюється з урахуванням сукупності біологічних (рівень психічного та фізичного розвитку, інтелектуальних, вольових особливостей особи), соціологічних (рівень соціалізації особи) критеріїв, а також кримінологічних критеріїв, індикаторів, їх суворість тощо), принципи міжнародного кримінального права.

З техніко-юридичної точки зору мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, може бути врегульований законом двома способами: за загальним правилом для всіх видів кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 22 КК) або додатково норма, яка передбачає вікові обмеження (ч. 2 ст. 22 КК).

Встановлюючи вік, з якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, законодавець виходить з того, що досягнувши його, неповнолітній може розуміти суспільну небезпечність свого діяння і в достатній мірі керували ним. Для цього потрібно обов'язково проводити судово-психологічну експертизу. Слід визначити рівень розвитку неповнолітнього, вплив вікових особливостей психічних процесів на його поведінку, виявити індивідуальні особливості психіки. Це здійснюється за допомогою спеціальних прийомів і вивчення певних норм, яких людина дотримується у своїй поведінці. Якщо на підставі всіх матеріалів суду з'ясується, що рівень розвитку неповнолітнього не відповідає його віку, а отже, останній не може усвідомлювати фактичний характер чи соціальну небезпеку своєї поведінки чи керувати нею, він може бути особою, яка не досягла певного віку (за відсутності документів).

Логічно, що вік вчинення кримінального правопорушення як ознака суб'єкта не може бути визначений без з'ясування часу вчинення

кримінального правопорушення – факультативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Для послідовності у дослідженні проблеми зазначимо, що під час вчинення кримінального правопорушення законом передбачено певну годину, місяць і рік, а також пору року, певний період, який може обтяжити або, навпаки, пом'якшити кримінальну відповідальність. відповідальності або взяти до уваги суд [36].

Тому при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності вік особи (особливо неповнолітніх) має бути точно визначений за документами про народження (число, місяць, рік народження), а за їх відсутності — за результатами медичного огляду. Вважається, що людина досягла певного віку не в день народження, а з наступного дня. У випадках, коли вік неповнолітнього обвинуваченого визначається судово-медичною експертизою, днем його народження слід вважати останній день названого експертом року, а при визначенні мінімальної та максимальної кількості років суд повинен виходити з мінімального віку таку людину.

У відповідності зі ст. 21 Конституції України всі громадяни рівні перед законом. Це не виключає певної форми нерівності перед законом на підставі приписів самого закону. Іншими словами, закон передбачає, що за деякі злочини відповідають лише ті особи, які, поряд з загальними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення (досягнення віку настання кримінальної відповідальності і осудність) повинні володіти деякими додатковими ознаками, які характеризують особу винного в даному конкретному злочині.

Окремо слід наголосити, що службові особи або працівники правоохоронних органів за застосування катування несуть відповідальність за ст. 365 або 373 КК України. Катування може мати місце при вимаганні, захопленні заручників, викраденні людей. У цих випадках, крім ст. 127 КК України підлягають також застосуванню відповідно ст. 189, ст. 147 або ст. 146 КК України.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення - це внутрішній зміст кримінального правопорушення, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє кримінальне правопорушення, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків.

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризують певні юридичні ознаки. Серед них обов'язковою ознакою виступає вина у формі умислу та необережності.

Вина особи - це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона створює психологічний, тобто суб'єктивний зміст кримінального правопорушення, тому є внутрішньою, порівняно з об'єктивною стороною. Якщо об'єктивна сторона кримінального правопорушення є його фактичним змістом і може бути безпосередньо сприйнята особами, які перебувають на місці кримінального правопорушення під час його вчинення, а наслідки кримінального правопорушення можуть бути сприйняті після його вчинення, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення може бути сприйнята після його вчинення. Безпосередньому сприйняттю люди не можуть бути піддані. Адже саме такі процеси відбуваються в психіці винного і їх об'єктивне визначення можливе лише через вивчення об'єктивної сторони кримінального правопорушення та інших ознак, що входять до складу кримінального правопорушення. [51, с. 116].

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню:

- 1) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших кримінальних правопорушень;

2) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;

3) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

Процеси, що відбуваються в психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме вивчення має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Виходячи з цих психічних процесів, зміст суб'єктивної сторони кримінального правопорушення визначається юридичними ознаками, які його складають, — такими як вина, мотив, мета, емоційний стан. Вони являють собою різні форми психічної діяльності, але водночас нерозривно пов'язані та взаємозалежні. Це явища з самостійним значенням, у структурі суб'єктивної сторони вони не поглинають одне одного, мають різний, лише властивий їм, правовий зміст.

Постулатом кримінального права є встановлення вини у вчиненні кримінального правопорушення. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу будь-якого кримінального правопорушення. Без вини не може бути кримінального правопорушення. Слід зазначити, що винність, як обов'язкова ознака, що підлягає з'ясуванню в процесі проведення кримінально-правової кваліфікації впливає в першу чергу з конституційної норми. Згідно з частиною 1 статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [14].

Можна дійти висновку, що вина розглядається законодавцем як категорія психологічна. Одночасно вона розглядається і як категорія соціальна, бо особа, яка вчиняє злочин, нехтує вимогами суспільства, посягає на його інтереси, завдає суттєвої шкоди особі, суспільству, державі [52, с.92].

У ст. 62 Конституції України закріплений важливий принцип, відповідно до якого кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні кримінального правопорушення. Це конституційне положення знайшло своє втілення в КК України. Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 2 ст. 2 КК). Законодавче закріплення цього положення є важливою гарантією верховенства права в діяльності правоохоронних органів та суду. Положеннями ст. 2 КК були додатково закріплені ст. 23, де вперше в нашому законодавстві дається загальне визначення поняття вини, а в статтях 24 і 25 визначаються поняття умислу і необережності та називають їх види. Більш детально ознаки суб'єктивної сторони конкретизуються в нормах Особливої частини КК. Це свідчить про неприпустимість у нашому праві об'єктивного ставлення до вини, тобто відповідальності особи за суспільно небезпечне діяння та його наслідки без встановлення вини. Таким чином, законодавство України закріплює форми вини та вказує, що їх конкретний прояв можливий лише у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Таким чином, винність є не лише обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, а й передумовою кримінальної відповідальності та покарання.

З урахуванням положень ст. 24-25 КК України, вина може проявлятися у формі умислу або необережності [14]. Інших форм вини Закон про кримінальну відповідальність не визначає.

В свою чергу, умисел поділяється на умисел прямий і умисел непрямий, а необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість.

Відповідно до чинного КК України, прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання (ч. 1 ст. 24 КК), а непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний

характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки й хоча не бажала, та свідомо припускала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК).

Умисел у формальному складі кримінального правопорушення, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння та бажала вчинити його.

Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість і кримінальну протиправну недбалість, зміст яких визначається ч. 2 та ч.3 ст. 25 КК. Ці форми і види вини конструюються залежно від змісту й співвідношення інтелектуального і вольового моментів і характеризують психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Інтелектуальний момент визначає ті чинники, які належать до свідомості особи, а вольовий - ті чинники, які належать до її волі.

Мотив - це усвідомлені внутрішні спонукання, якими винний керується при вчинення кримінального правопорушення. На думку окремих науковців мотив необхідно розглядати як рушійну силу, стимул людської діяльності, те що штовхає людину на вчинення злочину [551, с. 204]. Висловлена позиція П.Л. Фріса безумовно заслуговує на увагу і дає можливість окреслити принаймні сферу дослідження змісту мотивації.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України:

- примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання;
- покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється;
- залякати його чи інших осіб;
- дискримінувати його чи інших осіб.

Під терміном «покарати», який слід тлумачити широко, у ст. 127 слід розуміти застосування будь-якої міри, яка нагадує одне з існуючих або існуючих у минулому кримінальних покарань або адміністративних або дисциплінарних санкцій, включаючи так звані тілесні покарання.

Дискримінація – це обмеження прав людини або групи людей за ознакою раси, кольору шкіри, національності, рідної мови, політичних чи релігійних переконань, соціального походження, майнового стану, роду занять, місця народження чи проживання, статі, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності чи стану здоров'я тощо) або переслідування їх через наявність цих ознак.

Відповідно до ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, метою катування може бути, серед іншого, покарати потерпілого за дії, які вчинив він або третя особа чи у вчиненні яких вони підозрюються. Логіко-граматичне тлумачення конструкції норми ч. 1 ст. 127 дає підстави для висновку, що цілі катування - примусити вчинити дії проти своєї волі, отримати відомості або визнання, залякати, дискримінувати,- можуть бути досягнуті шляхом впливу на потерпілого і через іншу особу [53].

Мета отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання конкретизується законодавцем тому, що така мета є найбільш поширеною.

Що ж до інших дій, що суперечать волі потерпілого або іншої особи, примушування до яких є метою цього злочину, то ними можуть бути будь-які дії, до яких особу спонукають. При цьому слід мати на увазі, що насильницькі дії, які вчиняються з метою: примусити людину до проведення небезпечних для її життя чи здоров'я дослідів над нею кваліфікуються за ч. 2 ст. 142; примусити людину до вилучення у неї органів чи тканин - за частинами 2 чи 3 ст. 143; примусити до вступу у статевий зв'язок, залежно від конкретних обставин, - за статтями 152, 153 чи 154; примусити священнослужителя до проведення релігійного обряду - за ч. 2 ст. 180;

отримати чуже майно чи право на майно - за ст. 189; протидіяти законній господарській діяльності - за ст. 206; примусити до антиконкурентних узгоджених дій - за ст. 228; примусити неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, - за ч. 3 ст. 300; примусити неповнолітніх до участі у створенні порнографічних предметів - за ч. 3 ст. 301; примусити до зайняття проституцією - за ст. 303; примусити представника влади, працівника правоохоронного органу, члена відповідного громадського формування до виконання явно незаконних дій - за ч. 3 ст. 342; примусити до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань - за ст. 355; примусити до відмови до давання показань чи висновку або до давання завідомо неправдивих показань - за ст. 386; примусити начальника чи іншу особу, яка виконує обов'язки з військової служби, до порушення її обов'язків - за ст. 404. У випадках, коли передбачені ч. 2 ст. 142, частинами 2 чи 3 ст. 143, статтями 152, 153, 154, ч. 2 ст. 180, статтями 189, 206, 228, ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, статтями 303, 355 відповідні насильницькі дії, змістом яких є примушування, яке суперечить волі потерпілого, вчинюються службовою особою з використанням свого службового становища, їх треба додатково кваліфікувати за ч. 2 ст. 127.

Катування, вчинене з метою доведення особи до самогубства, треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 120 і частинами 1 чи 2 ст. 127 КК України [54].

Отже, суб'єктом злочину катування є будь-яка осудна особа, якій виповнилось 16 років. Службові особи або працівники правоохоронних органів за застосування катування несуть відповідальність за ст. 365 або 373 КК України. Катування може мати місце при вимаганні, захопленні заручників, викраденні людей. У цих випадках крім ст. 127 КК України підлягають також застосуванню відповідно ст. 189 КК України, ст. 147 КК України або ст. 146 КК України.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною метою з

чотирьох, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України: примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; залякати його чи інших осіб; дискримінувати його чи інших осіб.

2.3. Кваліфіковані ознаки катування (ч. 2 с. 127 КК України)

Кваліфікований склад кримінального правопорушення у науці кримінального права України розглядається як склад кримінального правопорушення з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками), тобто такими, що обтяжують покарання і впливають на кваліфікацію. Кваліфікуючими ознаками складу злочину катування є вчинення його:

- повторно;
- за попередньою змовою групою осіб;
- вчинення з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості [69].

Повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Повторність, передбачена частиною першою цієї статті, відсутня при вчиненні продовжуваного кримінального правопорушення, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром.

Вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК України, визнається повторним лише у випадках, передбачених в КК України.

Повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності за

підставами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято (ст. 32 КК України).

Чинний КК України визнає кримінальне правопорушення вчиненим *за попередньою змовою групою осіб*, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК України). Домовитись про спільне вчинення кримінального правопорушення заздалегідь - означає дійти згоди щодо його вчинення до моменту виконання його об'єктивної сторони. Таким чином, ця домовленість можлива на стадії до готування до кримінального правопорушення, а також у процесі замаху на вчинення кримінального правопорушення. Як випливає із ч. 2 ст. 28, домовленість повинна стосуватися спільності вчинення кримінального правопорушення (узгодження об'єкта кримінального правопорушення, його характеру, місця, часу, способу вчинення, змісту виконуваних функцій тощо). Така домовленість може відбутися у будь-якій формі - усній, письмовій, за допомогою конклюдентних дій тощо.

На сьогодні досить складно визначити зміст мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Вважаємо, що для правильного розуміння зазначених мотивів і впливу їх на кваліфікацію вчиненого слід виходити з міжнародного (зокрема, європейського) досвіду з цього питання, який розглядає ці мотиви як «ненависницькі». Сутність кримінального правопорушення, скоєного з ненависті, полягає у тому, що злочинець вчиняє його з мотивів, викликаних його особистим ненависницьким (упередженим) ставленням до жертви, котра має специфічний статус чи належить до певного соціального прошарку (зокрема, це іноземні громадяни, люди іншої раси чи кольору шкіри, представники інших релігійних конфесій, особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, інваліди, малолітні). В результаті на карту поставлено особисту недоторканність, життя, здоров'я, власність та інші людські цінності жертви. Кожен прояв ненависті до цих жертв може мати свою специфіку. Наприклад, якщо кримінальне правопорушення

вчиняється з мотивів расової ненависті, то важливо встановити проти кого конкретно ця ненависть спрямована — проти білих чи чорношкірих громадян, азіатів чи представників тихоокеанських островів, чи, можливо, ненависть носить антимультирасовий характер. Природа кримінальних правопорушень, що вчиняються з ненависті, криється у глибинах деформованої людської свідомості, спотворених імпліцитних спонукань, нереалізованих хибних бажань, потаємних збочених хотінь, нездійснених навіюваних мрій тощо. Поява цієї обтяжуючої обставини є логічним та послідовним втіленням законодавцем політики недопустимості дискримінації.

Як зазначають дослідники, з незрозумілих причин з ч.2 ст.127 КК зникла кваліфікуюча ознака – *вчинення катування службовою особою з використанням свого службового становища*. Аналіз супровідної записки до законопроекту, висновку головного науково-експертного та юридичного управління Верховної Ради України та стенограми засідання законодавчого органу України (всі документи з офіційного сайту – www.rada.gov.ua) показав, що виключення означеної ознаки з ч. 2 ст.127 КК ніким не було помічено, не планувалося та пройшло випадково. Причину такого курйозу розкривають порівняльні таблиці до законопроекту для 1-го та 2-го читань, з яких чітко видно, що у якості вихідної (чинної) редакції ч.2 ст.127 КК для голосування була взята її недіюча редакція станом на 05.04.2001 року, яку вже двічі було змінено! Випадкове виключення з кваліфікуючих ознак катування ознаки його вчинення службовою особою та існування словосполучення «за відсутності ознак катування» у ч.2 ст.365 КК та ч.2 ст.373 КК призводить до серйозних недоліків у механізмі кримінально-правового впливу. Так, коли службова особа застосовує насильство перевищуючи владу (ч.2 ст.365 КК) чи примушуючи давати показання (ч.2 ст.373 КК), то є можливість призначити покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років. Коли у таких же ситуаціях службова особа застосовує не просто насильство, а катує потерпілого, то її дії вже не

можна кваліфікувати за ч.2 ст.365 КК чи ч.2 ст.373 КК і при відсутності кваліфікуючої ознаки «вчинення катування службовою особою» у ч.2 ст.127 КК залишається застосовувати тільки ч.1 ст.127 КК, де санкція передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк лише від двох до п'яти років. Викладене показує необхідність включення до кваліфікуючих ознак катування (ч.2 ст.127 КК) вчинення його службовою особою з використанням свого службового становища.

Висновки до розділу 2

Таким чином, підводячи підсумки розділу, необхідно відзначити, що родовим та безпосереднім об'єктом злочину передбаченого статтею 127 КК України, є здоров'я особи. При цьому кримінальний закон охороняє наявний стан здоров'я, яким би далеким від ідеалу воно не було. Шкоду здоров'ю можна заподіяти і людині. Кримінальне право не диференціює кримінальну відповідальність залежно від індивідуального рівня здоров'я потерпілого.

Об'єктивна сторона складу злочину катування включає три альтернативні суспільно небезпечні наслідки: сильний фізичний біль, фізичне страждання, моральне страждання. Отже, катування є злочином з матеріальним складом. Момент закінчення цього суспільно небезпечного діяння пов'язується з настанням указаних у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом злочину катування є будь-яка особа якій виповнилось 16 років. Службові особи або працівники правоохоронних органів за застосування катування несуть відповідальність за ст. 365 або 373, хоча на мою думку є необхідність включення до кваліфікуючої ознаки ст. 127 КК України поняття спеціального суб'єкта, тобто вчинення цього злочину службовою особою. Катування може мати місце при вимаганні, захопленні заручників, викраденні людей. У цих випадках крім ст. 127 підлягають також застосуванню відповідно ст. 189, ст. 147 або ст. 146.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127: примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; залякати його чи інших осіб; дискримінувати його чи інших осіб.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАТУВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

3.1. Окремі питання кваліфікації та відмежування катування від суміжних складів кримінальних правопорушень

При кваліфікації злочину катування нерідко виникають проблеми при відмежуванні цього складу злочину від суміжних, зокрема побоїв та мордування, нанесення тілесних ушкоджень тощо. Шляхом систематичного тлумачення положень Особливої частини КК України, можна зробити висновок, побої та мордування так само, як і катування у формі нанесення побоїв, або інших насильницьких дій, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 127 КК України, не охоплюють заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. На практиці часто виникають проблеми щодо розмежування цих зовні дуже схожих за змістом складів кримінального правопорушення.

Брич Л. П. зазначає, що норми КК України щодо основних і кваліфікованих складів кожного з умисних кримінальних правопорушень проти здоров'я в частині тих кваліфікуючих ознак, котрі не пов'язані з заподіянням більш тяжкої шкоди здоров'ю, можуть знаходитися в стані потенційної конкуренції загальної та спеціальної норм [64, с. 85]. Ознаками, що визначають спеціальний характер норми, є, наприклад, вчинення кримінального правопорушення групою осіб, або з метою залякування потерпілого або інших осіб, як у ч. 2 ст. 121 КК України. Так, спеціальною по відношенню до загальної норми, що закріплена у ст. 126 КК України «Побої та мордування», являється норма «Катування» (ч. 1 ст. 127 КК України). Тому вчені нерідко звертають увагу на наявність колізії між нормою відносно основного складу катування та нормою щодо кваліфікованого складу побоїв та мордування (наприклад, у частині такої кваліфікуючої ознаки, як

мета залякування потерпілого або його близьких). З цього приводу Хилюк С. В. зазначає, що неможливо визначити чіткі логічно обґрунтовані критерії розмежування катування та кваліфікованого складу побоїв та мордування [65, с. 62-63].

Хавронюк М. І. також стверджує, що ч. 2 ст. 126 (дії, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості) конкурує зі ст. 127 КК України, що утворює суттєві невинуваті труднощі при кваліфікації кримінальних правопорушень. Задля виконання Конвенції проти катувань та інших жорстоких нелюдських та таких, що принижують людську гідність видів поведінки чи покарання пропонує удосконалити статті, які передбачають кримінальну відповідальність за перераховані в даній Конвенції діяння, а саме: ст. ст. 365, 373, 424 КК України [66, с. 130-131].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 127 КК України з об'єктивної сторони катування полягає в умисному заподіянні сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій. З суб'єктивної сторони це кримінальне правопорушення вчиняється також з прямим умислом, але специфічною спеціальною метою: примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; покарати потерпілого чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється; залякування потерпілого чи інших осіб; дискримінації потерпілого чи інших осіб.

Отже, при зіставленні положень ст. 126 та ст. 127 КК України постає питання щодо тотожності понять «мордування» (ч. 2 ст. 126 КК України) та «мучення» (ч. 1 ст. 127 КК України). Аналіз тлумачних словників, свідчить, що «мордування» і «мучення» є тотожними поняттями, тому видається невинуватим застосування законодавцем синонімічних понять

«мордування» та «мучення» для позначення тотожних діянь, що є порушенням єдності термінології, а отже і недоліком законодавчої техніки [67, с. 44-45].

З аналізу диспозицій ст. ст. 126 та 127 КК України випливає ще одна суперечність між використаними в них термінами. Так, з ч. 1 ст. 126 КК України, випливає, що удар, побої та інші насильницькі дії завдають фізичного болю. У той час, як ч. 1 ст. 127 КК України визначає, що побої, мучення або інші насильницькі дії можуть заподіювати не лише фізичний біль, а й альтернативою до цього фізичне чи моральне страждання. Отже, у випадку, коли фізичне чи моральне страждання відсутні, а є лише фізичний біль при нанесенні удару, побоїв чи інших насильницьких дій з метою залякування потерпілого чи його близьких обґрунтовано зробити вибір між ч. 2 ст. 126 та ч. 1 ст. 127 КК України неможливо. Видається, що вказівка на те, що задля кваліфікації вчинення відповідних діянь не як побоїв та мордування, а як катування слід встановити, що фізичний біль був сильним, все одно не допомагає розв'язати дану колізію. Оскільки такі поняття як «фізичний біль» (ст. 126 КК України) та «сильний фізичний біль» (ст. 127 КК України) є оціночними, тому одноманітне тлумачення буде відсутнє, що призведе до необґрунтованої кваліфікації за ст. 127 КК України.

Ми підтримуємо позицію науковців, які стверджують, що чим менше в законі оціночних понять, тим краще, адже суб'єктивна оцінка діяння може і не співпадати, а інколи й виходити за межі тієї оцінки, котру мав на увазі законодавець, встановлюючи норму, що містить оціночне поняття [68, с. 6]. Особливо гостро наявність оціночних понять проявляється в ході кримінально-правової кваліфікації кримінальних протиправних діянь, пов'язаних з посяганням на такий родовий об'єкт, як життя та здоров'я особи.

Слід наголосити та вказати ще одну відмежувальну ознаку ч. 2 ст. 126 та ч. 1 ст. 127 КК – суб'єктивний критерій. Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, що мають характер мордування,

вчиняються з метою залякування потерпілого чи його близьких, а при катуванні мета залякування розповсюджується на потерпілого чи інших осіб. Хавронюк М. І. з цього приводу зазначає, що «одне і те саме явище реальної дійсності, що характеризується сукупністю однакових за своєю сутністю ознак, між якими неможливо знайти відмінності, отримало різну кримінально-правову оцінку з боку законодавця» [69, с. 296]. Суть проблеми полягає в тому, що в обох складах кримінальних правопорушень співпадає така ознака, як мета залякування потерпілого або його близьких. Але казати, що саме поняття «близькі потерпілого» або мета «залякування потерпілого» слугують розмежувальними ознаками некоректно, оскільки ні кримінальне, ні інші галузі законодавства не містять переліку осіб, яких можна віднести до «близьких потерпілого».

Питання, яке також часто виникає на практиці під час кваліфікації означених діянь – чи охоплюється катуванням у формі інших насильницьких дій, умисним заподіянням удару, побоями, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, якщо такі дії мають характер мордування? На нашу думку, побої, що мають характер мордування та катування – це два різні склади кримінального правопорушення, хоча вони і мають спільні риси з об'єктивної сторони. Вбачається, що основна відмінність «мордування» від «катування» полягає в суб'єктивній стороні, а саме в меті даних кримінальних правопорушень. На підставі проведеного аналізу можна зрозуміти, що метою мордування є здебільшого заподіяння потерпілому сильного фізичного болю шляхом виточених способів впливу на організм людини. Застосування ж катування до потерпілого (підозрюваного, обвинуваченого, свідка) переслідує основну мету, яка зазначена в диспозиції ст. 127 КК України - примусити цю особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, покарати за дії, скоєні нею або іншою особою, або у скоєнні яких ця чи інша особа підозрюється, тобто сфальсифікувати докази по кримінальній справі.

Втім, деякі вчені бачать вирішення цього питання у розширенні змісту ст. 127 КК України та виключенні ст. 126 «Побої та мордування» та ст. 373 «Примушування давати показання» з КК України, аргументуючи тим, що на практиці певна незрозумілість призводить до судових помилок, сумнівів та умисної трансформації недоліків конструкції норм, у результаті чого винні йдуть від відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення [70]. Але вбачається, що виключення ст. ст. 126 та 373 КК України задля існування недосконалої ст. 127 КК України є вкрай нераціональним кроком. Такий вчинок утворить прогалину в кримінально-правовій охороні здоров'я людини, бо не усі побої вчиняються з метою, що визначена у складі злочину, передбаченому ст. 127 КК України. Виключення ж ст. 373 КК України, на думку Брич Л.П., виключить досить обґрунтовану диференціацію кримінальної відповідальності [71, с. 99-100].

Отже, катування слід відмежовувати від суміжних складів кримінальних правопорушень. Так, основна відмінність «катування» від «мордування» полягає в суб'єктивній стороні, а саме в меті даних кримінальних правопорушень. Метою мордування є здебільшого заподіяння потерпілому сильного фізичного болю шляхом виточених способів впливу на організм людини. Застосування ж катування до потерпілого (підозрюваного, обвинуваченого, свідка) переслідує основну мету, яка зазначена в диспозиції ст. 127 КК України - примусити цю особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, покарати за дії, скоєні нею або іншою особою, або у скоєнні яких ця чи інша особа підозрюється, тобто сфальсифікувати докази по кримінальній справі.

Катування за суб'єктивними ознаками слід відмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями) та ч. 2 ст. 373 (примушування давати

показання, поєднані із застосуванням насильства або із знуцанням над особою) КК.

3.2. Аналіз судової практики притягнення до кримінальної відповідальності за катування: український досвід та практика Європейського суду з прав людини

Для розгляду проблемних питань притягнення до кримінальної відповідальності за катування в Україні, звернемося до судової практики, як національних судів так і Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Розгляд практики ЄСПЛ зумовлений наступним.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України [55] та ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України» [56] чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і застосовуються вони у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Міжнародні договори України, які набрали чинності у встановленому законом порядку та встановлюють інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідних актах законодавства України, мають перевагу над внутрішньодержавними законодавчими актами. Однак у ч. 2 ст. 9 Конституції України встановлено, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Таким чином, з наведеного випливає, що міжнародні договори, які пройшли ратифікацію, за своєю юридичною силою є вищими від національних законів.

Особливе місце серед міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, належить Конвенції, ратифікованій Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [57]. Із моменту ратифікації Конвенції Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту прав людини. Частиною таких зобов'язань відповідно до статей 32, 46 Конвенції є визнання Україною юрисдикції ЄСПЛ, яка поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, а також виконання остаточних рішень ЄСПЛ у справах проти України. Згідно статті 3 Конвенції, *нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню*.

Із метою врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ проти України, усунення причини порушення Україною Конвенції, впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини та створення передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ Верховною Радою України прийнято Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон № 3477-IV). Відповідно до ст.17 згаданого Закону, суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ *як джерело права* [59].

Оскільки за змістом ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а юрисдикція їх поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, ключову роль у забезпеченні ефективного захисту прав і свобод громадян на національному рівні відведено саме судам. Це спровокувало колізії та чисельні дискусії щодо визнання джерелом кримінального права рішень ЄСПЛ.

Наразі, з огляду на викладене можна зробити не досить аргументований висновок про те, що суди з метою забезпечення єдності судової практики, зокрема в частині її відповідності міжнародним стандартам, здійснюючи правосуддя, поряд із нормами національного законодавства мають застосовувати і норми Конвенції. Оскільки у Конвенції

є низка характерних особливостей, її положення мають загальний характер, а права людини здебільшого констатуються у ній в абстрактній, оціночній формі, правильне розуміння її норм розкривається у рішеннях ЄСПЛ, які містять правові позиції щодо суті положень зазначеного міжнародно-правового акта, а також змісту та обсягу гарантованих ним прав.

Законотворчий процес і практика правозастосування підтверджують, що реалізація принципу верховенства права у цей час має ряд проблем. Насамперед, поширеним явищем є нерозуміння самого принципу верховенства права, його ототожнення з принципом верховенства позитивного закону. Як наголошено у п. 25 Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права: «національні суди є відповідальними за застосування європейського права. У багатьох випадках потрібно застосовувати його безпосередньо. Вони також зобов'язані тлумачити національне законодавство відповідно до європейських стандартів. Таким чином, щоб ефективно захищати гарантовані права та свободи громадян та уникати подальших порушень Конвенції, є всі підстави для застосування у прецедентному праві національних судів (їх рішень) правових позицій (практики) ЄСПЛ у контекст українського законодавства та Конвенції.

Національні суди все ширше застосовують положення Конвенції та прецедентного права Європейського суду з прав людини у кримінальному судочинстві. Однак нерідкими є випадки недотримання судами першої та апеляційної інстанцій вимог Конвенції та прецедентного права Європейського суду з прав людини. Крім того, застосування судами положень Конвенції та/або конкретних правових положень ЄСПЛ часто має абстрактний характер та несумісне з відповідними обставинами кримінальної справи та національним законодавством. Також часті випадки порушення

судами у кримінальних справах вимог ст. 3 Конвенції, що призводить до подання нових звернень громадян України до ЄСПЛ.

Як було зазначено вище, у ст. 3 Конвенції говорить, що ніхто не повинен піддаватися ні тортурам, ні нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Одна з основних постанов (Сельмуні проти Франції) ухвалила, що ст. 3 Конвенції втілює фундаментальні цінності демократичних суспільств, що входять до Ради Європи, і вважається одним із найважливіших фундаментальних положень Конвенції, відхилення від якого не допускається. У разі скарг за цією статтею Конвенції ЄСПЛ має провести особливо ретельний аналіз з урахуванням усіх матеріалів, представлених сторонами (правова позиція у справі Матір проти Туреччини).

У своїх рішеннях ЄСПЛ зазначає, що ст. 3 Конвенції захищає одну з основоположних цінностей демократичного суспільства, ця стаття забороняє будь-які тортури чи нелюдське чи принижувальне гідність, незалежно від обставин справи чи поведінки жертви (Лабіта проти Італії). Суд також вважає, що різницю між «катуваннями» і «нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням» було введено з метою «вказати на особливий рівень жорстокості навмисного нелюдського поводження, що призводить до тяжких і жорстоких страждань» (рішення у справі «Ірландія проти Великобританії»).

Відповідно до статті 3 Конвенції поводження вважається нелюдським, якщо було досягнуто мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімального рівня є відносною: вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість такого лікування, його фізичні та психічні наслідки та в деяких випадках від статі, віку та здоров'я потерпілого (Валасінас проти Литви). Суд вважає таке поводження «нелюдським», оскільки, серед іншого, воно було навмисним, застосовувалося кілька годин поспіль і призвело до реального нападу або серйозних фізичних чи емоційних страждань. На думку суду, поведінка є «принижує гідність», якщо вона

спрямована на те, щоб створити у жертв почуття страху, страждання та неповноцінності і таким чином принизити та принизити їх (Кудла проти Польщі).

ЄСПЛ пов'язаний своїм наднаціональним характером і повинен бути дуже обережним у виконанні функцій суду першої інстанції, якщо це неминуче за обставинами справи (*McCarr v United Kingdom*). Однак, якщо декларація стосується статті 3 ЄКПЛ, ЄСПЛ має проявити особливу увагу, навіть якщо певні національні провадження та розслідування вже відбулися (*Рібіч проти Австрії*, *Авшар проти Туреччини*). Слід мати на увазі, що оцінка доказів ЄСПЛ базується на критерії доказів «без розумного сумніву» (*Avshar v Turkey*). Такі докази повинні впливати з низки ознак або неспростовних презумпцій, які є достатньо вагомими, ясними та сумісними один з одним.

Однією з найважливіших юридичних позицій ЄСПЛ є те, що якщо поліція утримує людину в доброму стані здоров'я, але на момент звільнення вона зазнала ушкоджень і перебуває в незадовільному стані, держава зобов'язана надати достовірне пояснення, причини цих ушкоджень є порушенням статті 3 Конвенції (*Томазі проти Франції*).

Достатньо вдалий підбір матеріалів практики Європейського суду з прав людини щодо поняття катування та їх аналіз здійснив Д.В. Ягунов. Так, Суд у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» провів розмежування між катуванням та нелюдським поведінням не тільки семантичним методом, а й на прикладі конкретного насильства – «п'яти технік», що застосовувалися британською владою при допитах. Цими методами були такі: стояння біля стіни у стресовій позиції, покриття голови мішком, шумовий вплив, позбавлення сну і обмеження у їжі та воді. Варто погодитися, що ці методи можуть служити свого роду «індикатором», що є катування, а що належить до категорії «нелюдського поведіння» [81, с.33]. Як вирішив Суд, наведені методи насильства, навіть у поєднанні між собою, становлять лише нелюдське поведіння і хоча й застосовувалися систематично, не спричинювали страждання особливої сили і жорстокості,

яке вкладається у таке розуміння слова «катування». Таким чином, Суд пов'язує наявність катування з деяким рівнем жорстокості, що залишається оціночним у кожній конкретній справі, проте при його визначені необхідно порівнювати рівень жорстокості та сили впливу на організм людини в оцінюваному випадку із характеристиками наведених вище «п'яти технік» і якщо сила завданих страждань виявиться вищою ніж у останніх, то має місце катування і навпаки. У березні 1972 року прем'єр-міністр урочисто зобов'язався покласти край застосуванню п'яти методів допиту, які згодом були визнані такими, що суперечать статті 3 Конвенції. Крім того, було вжито заходів щодо забезпечення належного поведіння із в'язнями (організація медичного огляду в'язнів, дотримання суворої процедури розслідувань за їхніми скаргами, чітке керівництво персоналом, який забезпечує пенітенціарний режим).

Чотирнадцять осіб, які були залучені до справи, вчинили цивільні позови про відшкодування збитків у Високому суді Північної Ірландії, і суд присудив виплатити їм компенсацію у розмірі від 10 000 до 25 000 фунтів стерлінгів (Резолюція (78) 35 від 27 червня 1978).

Також у випадках, коли людина заявляє необґрунтовану скаргу на те, що вона зазнала неналежного звернення з боку суб'єктів влади порушуючи ст. 3 Конвенції це положення, якщо тлумачити його як загальне зобов'язання держави за ст. 1 Конвенції вимагає, щоб було проведено ефективне офіційне розслідування для виявлення та покарання винних. Якби це було не так, загальна правова заборона тортур і нелюдського чи принижуючого гідність поведіння чи покарання, незважаючи на його фундаментальну важливість, була б неефективною на практиці, а в деяких випадках державні чиновники могли б ефективно порушувати права тих, хто перебуває під їх контролем. . (Рішення у справі Ассенов та інші проти Болгарії, рішення у справі Лабіта проти Італії).

Розслідування необґрунтованих звинувачень у неправомірній поведінці має бути ретельним та ефективним. Це означає, що влада завжди має

намагатися встановити події, а не покладатися на поспішні чи необґрунтовані висновки для завершення розслідування чи виправдання своїх рішень (*Assenov and Others v. Bulgaria*). Вони повинні вжити всіх необхідних і доступних заходів для отримання доказів подій, включаючи, зокрема, свідчення та експертизу (*Танрікулу проти Туреччини, Гюль проти Туреччини*).

Суди першої та апеляційної інстанцій повинні враховувати такі загальні правові позиції ЄСПЛ щодо офіційного тлумачення статті 3 Конвенції у матеріально-правових та процесуальних аспектах кримінального судочинства, які обумовлені правовими положеннями щодо застосування Конвенції та практики ЄСПЛ при розгляді справ як джерело права.

Порушення ст. 3 Конвенції встановлені у рішеннях Європейського суду з прав людини у таких справах проти України: «Григор'їв проти України», «Клішин проти України», «Коробів проти України», «Ошурко проти України», «Нечипорук та Йонкало проти України», «Савін проти України» та інші.

Порушення ст. 3 Конвенції у справі «Григор'єв проти України» в її процесуальному аспекті було визнано у зв'язку з неефективністю розслідування за скаргами заявника про жорстоке поводження зі сторони працівників міліції, яка була спричинена неодноразовим закриттям справи органами прокуратури та подальшим скасуванням відповідних постанов судом через недоліки слідства і неврахування наданих вказівок, а також неврахуванням всіх наявних у справі медичних документів (додаток 1).

Короткий виклад обставин справи: 4 березня 2002 року заявника було затримано за підозрою у скоєнні низки кримінальних злочинів. Того ж дня він підписав відмову від адвоката. Заявника було поміщено в Одеський ізолятор тимчасового тримання (ІТТ). З 5 березня до справи було залучено адвоката. За результатами медичного огляду та огляду заявника 4 і 5 березня 2002 року було встановлено, що він отримав тілесні ушкодження. За словами заявника, 17 березня 2002 р. він знову зазнав жорстокого поводження,

зокрема удару електричним струмом, після чого він зізнався у кількох інших кримінальних злочинах. 19 березня 2002 р. заявника було переведено до Одеського СІЗО, де його оглянув лікар, який виявив опіки на обох кісточках, які могли бути результатом ураження електричним струмом.

29 квітня 2002 року Одеська обласна прокуратура порушила кримінальну справу проти заявника за звинуваченням у скоєнні кримінального злочину за частиною 2 статті 365 Кримінального кодексу («Перевищення влади та службових повноважень»). Травми заявника було підтверджено судово-медичною експертизою ще двічі. У період з 16 вересня 2002 р. по 12 квітня 2005 р. прокуратура п'ять разів закривала справу за відсутністю ознак кримінального злочину в діях працівників міліції, рішення щодо яких згодом скасовувалися за недоліками. необхідність розслідування скарг підсудних на жорстоке поводження (31 березня 2004 р. та 11 травня 2005 р.). У відповідь 2 серпня 2005 року прокуратура Одеської області від імені Генеральної прокуратури України повідомила суд, що такі скарги необґрунтовані.

Отже, до порушення процесуальних вимог ст. 3 Конвенції призвело до неефективного розслідування скарг заявника, які були підтвержені доказами. Прецедентне право ЄСПЛ щодо застосування ст. 3 Конвенції зазначає такі обов'язкові умови дотримання зобов'язань Конвенції у цій частині:

1) імперативний обов'язок розслідувати скарги осіб, які перебувають у кримінальному провадженні, на жорстоке поводження;

2) обов'язок встановити всі фактичні обставини, за яких особа зазнала жорстокого поводження з винесенням конкретного рішення за результатами відповідних скарг.

Неефективний розгляд скарг судами гр. Григор'єва призвело до порушення ст. 3 Конвенції у матеріально-правовому аспекті, з огляду на те, що у кримінальній справі підтверджено наявність у гр. Травми Григор'єва, які свідчили про побиття та застосування до нього електрошоку, а також про

те, що держава Україна не надала обґрунтованих пояснень щодо їх походження. Беручи до уваги характер збитків, завданих заявнику, ЄСПЛ дійшов висновку, що звернення, якого зазнав пан Григор'єв, було тортурою.

За твердженням Гр. Григор'єв, 1–4 березня 2002 р., у Київському обласному управлінні МВС України в Одесі зазнав жорстокого поводження з боку співробітників міліції: Д., заступника начальника Управління карного розшуку МВС. України, та Е., начальник Головного управління карного розшуку МВС України, з метою отримання зізнань у скоєнні кримінального злочину. Така скарга не була ефективно розслідувана прокуратурою Одеської області, навіть з огляду на те, що гр. Григор'єв дав свідчення перед попереднім слідством унаслідок фізичного нападу.

Пізнавальні зізнання гр. Григор'єв, отриманий внаслідок жорстокого поводження, не був оцінений Апеляційним судом Одеської області, що діє як суд першої інстанції, на предмет їх законності, а за відсутності ефективного розслідування скарг Апеляційний суд Одеси регіон комплексної не проводив. Суд також не взяв до уваги порушення принципу кримінально-процесуального закону, згідно з яким забороняється домагатися надання свідчень обвинувачених та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших протиправних заходів (ч. 3 гл. стаття 22 КПК 1960 р.) [60].

Таким чином, фактичні дані, на підставі яких суд встановив наявність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, також встановлюються свідченнями обвинувачених, отриманими із застосуванням катувань. 10 травня 2005 р. Одеський обласний апеляційний суд, діючи як суд першої інстанції, визнав Гр. Григор'єв винен у скоєнні низки кримінальних злочинів. 4 вересня 2007 року Верховний Суд України виніс остаточне рішення у справі, залишивши чинним рішення суду першої інстанції.

Важливо дотримуватись вимог ст. 3 Конвенції у позитивному світлі, яке встановлює зобов'язання щодо забезпечення ефективного розслідування

жорстокого поводження з боку влади під час тимчасового ув'язнення. Порушення вимог ст. 3 Конвенції Клішин проти України у її матеріально-правовому аспекті було встановлено з урахуванням того факту, що у справі підтверджувалося, що заявник отримав тілесні ушкодження після його звільнення, яких не було до його затримання, та що держава-відповідач не надала аргументованих пояснень, щодо їхнього походження (Додаток 2). За матеріалами справи 22 листопада 2003 р. після бійки між Гр. Клішина затримали співробітники Конотопської окремої роти Державтоінспекції УМВС України в Сумській області, та, за даними гр. Клішина, побили. За твердженням Гр.Клішина в Конотопському РВВС України в Сумській області катували з метою отримання свідчень. Клішина звільнено 23 листопада 2003 року. 24 листопада 2003 р. гр. Клішин звернувся за медичною допомогою, у нього діагностували струс мозку та травму голови. Крім того, висновки судово-медичних експертиз, проведених у листопаді-грудні 2003 р. та грудні 2005 р., підтвердили наявність у гр. Клішина Певні збитки, які могли бути заподіяні 22 листопада 2003 р. за обставин, заявлених Гр. Клішин [61].

Порушення вимог ст. 3 Конвенції у його процесуальному аспекті у справі Клішин проти України було визнано ЄСПЛ у зв'язку з неефективністю розслідування скарг заявника на жорстоке поводження з огляду на те, що воно характеризувалося численними недоліками, визнаними національною владою. і чи не відмовила Конотопська прокуратура у тілесних ушкодженнях заявника, зокрема, за скаргами заявника на жорстоке поводження, п'ять разів, і відповідні ухвали були згодом скасовані або прокуратурою Сумської області, або міським районним судом Сум, який не оспорюється.

Однак розглянемо і позитивні приклади із національної судової практики про притягнення винних за статтею 127 КК України.

Так, 01.10.2008 року згідно розпорядження начальника Управління по боротьбі з організованою злочинністю (УБОЗ) УМВС України Чернігівській області № 29/1-3977 від 30.09.2008 року ОСОБА_1, як старший групи, разом

з іншими працівниками УБОЗ та відділу швидкого реагування "Сокіл" УБОЗ УМВС України в Чернігівській області, прибув у відрядження до м. Прилуки, з метою проведення оперативно-розшукових заходів.

Працівники УБОЗ УМВС України в Чернігівській області та відділу швидкого реагування "Сокіл" УБОЗ УМВС України в Чернігівській області ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_4, ОСОБА_3, ОСОБА_5 та ОСОБА_6, ігноруючи інтереси служби, порушуючи принципи міліції та оперативно-розшукової діяльності, перебуваючи з 01 по 02 жовтня 2008 року у відрядженні у м. Прилуки під час проведення оперативно-розшукової діяльності та забезпечення силової підтримки при проведенні оперативно-розшукових заходів, вчиняли до громадянина дії, які явно виходять за межі наданих їм владних повноважень.

Так, 1 жовтня 2008 року, близько 10 годині, до орендованого приміщення УБОЗ УМВС України в Чернігівській області, яке розташоване в м. Прилуки, вул. Соборна, 31, працівниками вищевказаного управління був доставлений мешканець м. Прилуки ОСОБА_11.

ОСОБА_1, перевищуючі свої владні повноваження, явно виходячи за межі наданих йому ст. 11 Закону України "Про міліцію" прав та повноважень, почав до останнього застосовувати психічне насильство, а саме погрожував ОСОБА_11 фізичною розправою, якщо останній не зізнається в скоєнні кримінальних правопорушень. При цьому ОСОБА_1, під час застосування психічного насильства до ОСОБА_11, говорив, що у них всі зізнаються та пишуть, що їм потрібно, але деякі залишаються інвалідами. При цьому потерпілий ОСОБА_11 сприйняв дані слова як реальну загрозу заподіяння йому фізичного насильства, але будь-яких зізнань у скоєнні кримінальних правопорушень працівникам міліції не розповів.

Близько 14 години, ОСОБА_1, продовжуючи перевищувати свої владні та організаційно-розпорядчі повноваження, як організатор, дав незаконну вказівку, невстановленій в ході досудового слідства особі в масці, надягнути на голову ОСОБА_11 поліетиленовий пакет, що не передбачено

нормативними актами України, так-як це ображає гідність людини, та насильно відвезти останнього до Ніжинського міськрайвідділу міліції, де до потерпілого застосувати фізичне насильство, з метою отримання від нього зізнання в скоєнні кримінальних правопорушень.

Після 14 години, за незаконною вказівкою ОСОБА_1, яка явно виходила за межі наданих йому повноважень, ОСОБА_11 насильно, з пакетом на голові та закованим у наручники, оперуповноважений в особливо важливих справах УБОЗ УМВС України в Чернігівській області ОСОБА_3, оперуповноважений в особливо важливих справах відділу УБОЗ УМВС України в Чернігівській області ОСОБА_4, помічник оперуповноваженого відділення супроводження спеціальних операцій відділу швидкого реагування "Сокіл" УБОЗ УМВС України в Чернігівській області ОСОБА_6 та невстановлена в ході досудового слідства особа, перевищуючи свої владні повноваження, оскільки були в змові з ОСОБА_1 та знали мету виїзду до м. Ніжина Чернігівської області, на легковому автомобілі привезли ОСОБА_11 в Ніжинський міськрайвідділ міліції та завели на третій поверх вказаної установи, де розташовані кабінети співробітників УБОЗ УМВС України в Чернігівській області. В одному з кабінетів три невстановлені в ході досудового слідства особи в масках, які були в змові з ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_6, з метою отримати від ОСОБА_11 визнання в скоєнні злочину, почали потерпілого катувати, вийшовши за межі домовленості з ОСОБА_1 щодо застосування до ОСОБА_11 насильства без ознак катування.

При цьому, невстановлені в ході досудового слідства особи повалили потерпілого ОСОБА_11 на підлогу, де в подальшому дві особи утримували потерпілого, а третя особа одягала на голову потерпілого протигаз та перекривала доступ повітря. І це продовжувалося на протязі тривалого проміжку часу. В результаті цього ОСОБА_11 неодноразово втрачав свідомість, у нього самовільно виникло виділення мочі та калових мас. Невстановлені в ході досудового слідства особи в масках припинили

катувати ОСОБА_11 тільки тоді, коли останній погодився зізнатися у скоєнні злочину та написати явку з повинною про участь у підпалі помешкання громадянки ОСОБА_12 за адресою: АДРЕСА_1.

В кабінеті № 301 ОСОБА_11 написав явку з повинною, яку в нього прийняв ОСОБА_3 в присутності ОСОБА_4 та невстановленої в ході досудового слідства особи в масці. Після цього невстановлена в ході досудового слідства особа в масці одягла на голову ОСОБА_11 поліетиленовий пакет, та закованого в наручники вивела з приміщення Ніжинського міськрайвідділу міліції. В подальшому ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_6 та невстановлена в ході досудового слідства особа, близько 19 години, привезли ОСОБА_11 до орендованого приміщення УБОЗ УМВС України в Чернігівській області в м. Прилуки.

ОСОБА_1, продовжуючи перевищувати свої владні повноваження, в порушення п. 5 ст. 11 Закону України " Про міліцію", як організатор, дав незаконну вказівку ОСОБА_4 та начальнику відділу організації діяльності відділу швидкого реагування " Сокіл" УБОЗ УМВС України в Чернігівській області ОСОБА_5, здійснити охорону ОСОБА_11, відносно якого в цей день було складено протокол про адміністративне правопорушення за ст. 185 КУпАП та протокол про адміністративне затримання, в зазначеному приміщенні. ОСОБА_4 та ОСОБА_5, будучи в змові з ОСОБА_1, достовірно знаючи, що відповідно до п. 5 ст. 11 Закону України "Про міліцію" затримані в адміністративному порядку громадяни можуть утримуватися тільки у спеціально відведених для цього приміщеннях, перевищуючи свої владні повноваження, в ніч з 01 на 02.10.2008 року в кабінеті № 1, орендованого приміщення УБОЗ УМВС України в Чернігівській області в м. Прилуки, здійснювали охорону ОСОБА_11, який був прикутий наручниками до віконної решітки, що завдавало потерпілому болісних відчуттів.

02.10.2008 року, в період часу з 14 по 15 години, до кабінету №2, орендованого приміщення УБОЗ УМВС України в Чернігівській області в м.

Прилуки, працівниками вищевказаного управління, за вказівкою ОСОБА_1, був доставлений мешканець м. Прилуки ОСОБА_13.

Перебуваючи в кабінеті №2 вищевказаної установи ОСОБА_1, продовжуючи скоювати службові злочини, як організатор, в змові з заступником начальника відділу УБОЗ УМВС України в Чернігівській області ОСОБА_14 та невстановленою в ході досудового слідства особою в масці, явно виходячи за межі наданих їм владних повноважень, безпідставно, в порушення ст. 14 Закону України " Про міліцію" та п. 3 "Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку", які затверджені постановою №49 від 27.02.1991 року Радою Міністрів Української РСР, протягом тривалого часу, з 14 години 30 хвилин до 20 години, утримували ОСОБА_13 в наручниках. Крім того, на протязі вказаного часу вищевказані особи, з метою отримати від ОСОБА_13 визнання в скоєнні кримінального правопорушення, ногами, руками та іншими твердими предметами наносили ОСОБА_13 удари в область голови та тулубу, а також принижували його честь і гідність, що виражалось в спусканні штанів потерпілому, чим заподіяли ОСОБА_13 сильного фізичного болю та морального страждання.

В період часу з 19 до 20 години, коли від насильницьких дій ОСОБА_1, ОСОБА_14 та невстановленої в ході досудового слідства особи в масці, ОСОБА_13 був знесилений та не міг утримуватись на ногах, а також будучи незаконно закованим в наручниках, що унеможливило потерпілому спружинити руками своє падіння, останній впав на підлогу потиличною областю голови, чим спричинив собі ушкодження у вигляді крововиливу в м'які покрови голови правої потиличної області, крововиливів під м'які мозкові оболонки в області полюсу та випуклої частини лівих лобної та скроневої долей, крововилив під м'яку мозкову оболонку правої долі мозочка, крововиливів під м'яку мозкову оболонку в області стовбура головного мозку, крововиливи у підпільному просторі та у прилеглих м'яких мозкових оболонках, дрібні інфільтративного типу у поверхневому шарі

кори, стовбурі та мозку, які потягли за собою смерть потерпілого, тобто настання тяжких наслідків.

Також 02.10.2008 року, після 19 години, до орендованого приміщення УБОЗ УМВС України в Чернігівській області в м. Прилуки працівниками вищевказаного управління був доставлений мешканець м. Прилуки ОСОБА_8.

ОСОБА_1 перевищуючи свої владні повноваження, явно виходячи за межі наданих йому ст. 11 Закону України " Про міліцію" прав та повноважень, застосував до ОСОБА_8 психічне насильство, а саме погрожував потерпілому фізичною розправою, та сказав потерпілому, якщо останній не зізнається в скоєнні кримінального правопорушення, то відчусь "каток системи", і дані слова потерпілий сприйняв як реальну загрозу заподіяння йому фізичного насильства.

Згідно висновку комісійної судово-медичної експертизи ОСОБА_13, останньому під час катування вищевказаними особами було спричинено тілесні ушкодження у вигляді крововиливів в шкіру верхніх повік обох очей, з крововиливом в сполучнотканинну оболонку зовнішнього кута, лівого ока. Садна спинки носа, в області нижньої щелепи зліва та в правій виличній області. Крововиливи на губах та язиці. Чотири синці на правому плечі. В області правого променевого-зап'ясного суглобу два садна. На тильній поверхні першого пальця правої кисті два аналогічних садна. По передньо-внутрішній поверхні лівого плеча синець, в області лівого променево-зап'ясного суглоба два садна. На тильній поверхні правої ступні чотири синці, по передній поверхні правої гомілки три синці. По розгинальній поверхні лівого колінного суглобу три синці, в нижній третині лівої гомілки по передній поверхні п'ять синців, по тильній поверхні лівої ступні три синці, які відносяться до легких тілесних ушкоджень [62].

Оцінюючи зібрані докази у сукупності суд прийшов до переконання, що вина підсудних ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5,

ОСОБА_6 в інкримінованих їм діях повністю знайшла своє підтвердження в ході судового слідства і призначив їм відповідні покарання.

У додатку 4 наведене рішення по іншій справі: ОСОБА_1 при спільному проживанні з ОСОБА_4 ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_3, судове провадження щодо якого зупинене до його розшуку, за місцем тимчасового проживання ІНФОРМАЦІЯ_4., в період з червня 2013 року по 24 серпня 2013 року, з метою примусити свого малолітнього сина ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_5, вчинити дії, що суперечать його волі, обумовленої віковими особливостями психологічного розвитку, а також для забезпечення бажаної для них поведінки дитини у подальшому, вступили між собою в злочинну змову, та умисно, систематично, заподіювали дитині сильний фізичний біль, фізичні та моральні страждання шляхом нанесення побоїв мучення та інших насильницьких дій.

Так, упродовж кількох місяців, з початку липня 2013 року до 24.08.2013 року, ОСОБА_1 за попередньою змовою з ОСОБА_4, з метою покарання малолітнього ОСОБА_6 за дрібні провини із застосуванням ремня та невстановленого тупого твердого предмету з обмеженою контактуючою поверхнею, систематично спричиняла беззахисному та беспорядному, внаслідок віку та розвитку, своєму малолітньому сину ОСОБА_6, численні (точної кількості досудовим розслідуванням не встановлено) тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості в області голови, тулубу, верхніх та нижніх кінцівок.

Загалом потерпілому ОСОБА_6 було нанесено не менше 40 ударів в різні частини голови, тулубу та кінцівок.

Продовжуючи реалізовувати свій намір, спрямований на покарання малолітнього ОСОБА_6, ОСОБА_1, діючи за попередньою змовою з ОСОБА_4, за дрібні провини, а також для забезпечення бажаної для них поведінки дитини у подальшому, у період часу з початку липня 2013 року до 24.08.2013 року, умисно, систематично, завдала останньому, шляхом використання палаючих цигарок та окропу, внаслідок дії високої

температури - полум'я та термічного впливу, численні тілесні ушкодження у вигляді термічних ушкоджень шкіряних покривів в області черева, правого стегна, правого колінного суглобу, грудної клітини, сідниць, кистей обох рук, завдаючи дитині сильного фізичного болю, фізичних та моральних страждань.

В момент нанесення малолітньому ОСОБА_6 тілесних ушкоджень останній відчуваючи сильний фізичний біль, фізичні і моральні страждання, як міг, відповідно до свого малолітнього віку, намагався захиститись від нанесення йому побоїв прикриваючись руками, про що свідчать виявлені на його тілі синці та садна на передпліччі, тильній поверхні правої та лівої кистей рук.

У судовому засіданні обвинувачена ОСОБА_1 у пред'явленому їй обвинуваченні у вчиненні за викладених вище обставин кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 127 КК України вину не визнала, суду показала, що в лютому 2013р. познайомилася з ОСОБА_4, і вони разом із її малолітнім сином ОСОБА_7 стали спільно проживати у будинку її матері за адресою: м. Миколаїв, вул. Велика Морська, буд. 189. З 06 червня 2013 року вони стали проживати окремо від її матері, в найманій квартирі за адресою: АДРЕСА_1. З того часу, зі своєю матір'ю спілкувалась рідко, склалися неприязні відносини. На початку серпня 2013 року у ОСОБА_4 виникли фінансові труднощі, на ґрунті чого змінилося його відношення до неї, та її малолітнього сина ОСОБА_7. ОСОБА_4 почав бити її і карати малолітнього ОСОБА_6, обмежувати та контролювати її пересування, обмежувати її спілкування з іншими людьми. До міліції про побиття її і сина не зверталася, знаходячись в публічних місцях не використовувала можливість повідомити про насильство над нею та її дитиною, своїй матері та іншим особам, про це не розповідала, розірвати стосунки з ОСОБА_4 боялася. В показаннях вказувала, що самостійно належно займалася вихованням сина, читала йому книжки, вивчала з ним абетку, привчала до загальних життєвих навичок. Ніколи сина не наказувала, не била. Він був

розвинутим, слухняним малюком. На початку серпня вперше побачила у дитини 2 опіки на ніжці, появу яких ОСОБА_4, пояснив, внаслідок опіку окропом. Проте, як вказує обвинувачена, такі обставини її не здивували, враховуючи особливості поведінки її малолітнього сина. В подальшому, точної дати не пам'ятає, у малолітнього ОСОБА_6 з'являлися нові синці та опіки. Медичну допомогу надавала самостійно, до лікарів не зверталася, від опіків застосовувала мазі. Вказувала, що всі пошкодження малолітньому ОСОБА_6 наносив ОСОБА_4. 24.08.2013р. ОСОБА_7 помер.

Незважаючи на невизнання обвинуваченою ОСОБА_1 своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 127 КК України, її винуватість повністю підтвердилася зібраними і дослідженими в ході судового розгляду доказами в їх сукупності.

Суд присудив визнати винною ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 127 Кримінального кодексу України та призначити їй покарання у виді десяти років (10) років позбавлення волі [63].

Як бачимо існують і позитивні випадки притягнення винних за катування національними судами. Водночас, як показав проведений аналіз судової практики, вироків по таким справам досить рідкі. Так, на дату написання даної роботи, Єдиний державний реєстр судових рішень містив лише дев'ять вироків по справам цієї категорії за майже рік, з 01.01.2016.

Таким чином, аналіз судової практики показав, що суди в Україні все частіше притягують винних за ст. 127 КК України «Катування», нерідко застосовуючи норми Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 року та практику ЄСПЛ у кримінальному судочинстві. Водночас кількість вироків по таким справам залишається досить невеликою, що свідчить про недостатню ефективність роботи правоохоронної системи. Результатом цього виступають порушені основоположні права людини та фінансові витрати державного бюджету України у зв'язку із виконанням рішень ЄСПЛ щодо відшкодування шкоди потерпілим від катування.

Вирішення цієї проблеми залежить від загального покращення ефективності роботи правоохоронної системи, підвищення обізнаності суддів щодо застосування норм міжнародного права та практики ЄСПЛ.

3.3. Окремі питання імплементації міжнародно-правових норм про катування у національне законодавство

Серед кола проблем притягнення до кримінальної відповідальності виділимо також проблему імплементації міжнародно-правових норм про катування. Проблема імплементації міжнародно-правової норми про катування виникла після ратифікації УРСР Конвенції проти катувань у 1987р. У КК України 1960 р. окремої статті, яка б передбачала відповідальність за катування не було. Щоразу, заслуховуючи доповіді України згідно з вимогою Конвенції проти катувань, Комісія ООН констатувала, що ані нова Конституція України, ані національне законодавство не містять дефініції «катування». У тих, хто не ознайомлювався із змістом Особливої частини КК України 1960 р. могло скластися хибне враження, що в Україні не є кримінально-караними катування і що держава байдуже відноситься до фактів катувань. Звісно, що ситуація не була такою критичною, як про це зазначалося у міжнародно-правових доповідях. У КК України 1960 р. містилися склади кримінальних правопорушень, передбачені ч. 2 ст. 166 (перевищення влади або посадових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого діями), ч. 2 ст. 175 (примушення давати показання, поєднане з застосуванням насильства або із знущанням з особи, яку допитують).

Проте міжнародна спільнота наголошувала на неспроможності України визначити «катування» в сучасному українському законодавстві; зазначала, що відсутність визначення ускладнює правозастосування; а «близькі за змістом» діяння ускладнюють кваліфікацію тих чи інших дій державних

службовців як катування або жорстокого поводження, і часто такі дії залишаються безкарними або, що гірше, сприймаються як норма (із третьої періодичної доповіді України Комісії ООН проти катувань у Женеві, 1997 р.) [72].

Очевидно, що після ратифікації УРСР Конвенції проти катувань, необхідно було у новому, прийнятому у 2001 р. Кримінальному кодексі України визначити, що таке катування і привести норми кодексу у відповідність із вказаною Конвенцією.

Будь-яка реалізація положень міжнародно-правових актів може здійснюватися шляхом інкорпорації (прийому), і шляхом перетворення. Інкорпорація забезпечує повну тотожність текстів міжнародно-правового акту та акту національного права без будь-яких змін, тобто. відбувається пряме включення норм міжнародно-правового акта до Кримінального кодексу України У результаті трансформації відбувається певний перегляд норм міжнародного правового акта відповідно до системи внутрішнього законодавства. Однак законодавець має поставити за мету максимально наблизити «трансформовану норму» до міжнародного права. У цьому Н.Ф. Кузнецова зазначає, що законодавець не повинен спотворювати зміст міжнародного кримінального права, що означало б порушення не лише правил застосування, а й конституційних положень про пріоритет міжнародного права над внутрішнім [73, с. . 7].

У ст. 1 Конвенції проти катувань зазначено, що «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [74].

Основними складовими катування у розумінні Конвенції проти катувань є:

- спричинення сильного болю або страждання;
- вчинене безпосередньо державними посадовими особами чи іншими «офіційними» особами, з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди;
- вчинене з конкретною метою (ціллю).

Згідно із класифікацією Міжнародного кримінального суду, катування входить у категорію «злочинів проти людства». У п. «е» ч. 2 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «катування» визначено як умисне спричинення сильного болю або фізичних чи психічних страждань, особі, що знаходиться під вартою або під контролем обвинуваченого [75].

Основними складовими катування у розумінні Римського статуту є:

- спричинення сильного болю або страждання;
- визначений потерпілий.

Визначення катування, наведене у Римському статуті не містить вказівок на мету, з якою вчинюється злочин. Немає вказівки і на те, що суб'єктом кримінального правопорушення є державні посадові особи, інші «офіційні» особи, чи особи, що діють за підбурюванням, з відома чи мовчазної згоди офіційних осіб. Однак, із вказівки на потерпілого у п. «е» ч. 2 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду можна визначити, що суб'єктом катування є особа, під вартою або контролем якої перебуває потерпілий (в тексті статуту - обвинувачений).

Очевидно, що підхід до визначення предмета катування у Конвенції проти катувань та Римському статуті різниться. Безперечно, що на міжнародно-правовому рівні має бути дано те саме визначення одного й того ж терміна (у тому числі в різних міжнародно-правових актах), оскільки вказівка різних характеристик одного й того ж поняття ускладнює правове розуміння і правозастосування. Оскільки Конвенція проти тортур є особливим актом, безпосередньо присвяченим боротьбі з тортурами, на мій

погляд, пріоритет слід віддавати її положенням. Не можна забувати, що Римський статут Міжнародного кримінального суду було підписано, але не ратифіковано Україною. Тому в подальшому дослідженні, посилаючись на міжнародно-правове визначення тортур, ми керуватимемося визначенням катування, яке дано у ст. 1 Конвенції проти катувань.

У ст. 127 КК України, що передбачає відповідальність за катування неодноразово вносилися зміни та доповнення (05.04.2001 р., 12.01.2005 р., 15.04.2008 р., 05.11.2009 р.). Первинна редакція ч. 1 ст. 127 КК України давала наступне визначення катування: «Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі». У редакції від 12.01.2005 р. законодавець вказав конкретні можливі цілі, з якими може вчинюватися катування: отримання від потерпілого чи інших осіб інформації, свідчення або визнання, покарання за скоєні дії або дії у скоєнні яких підозрюється, залякування. Після внесення змін від 15.04.2008 р. визначення катування було доповнено ще однією альтернативною ціллю - метою дискримінації потерпілого або інших осіб.

Враховуючи всі зміни, які були внесені у диспозицію ст. 127 КК України (в т. ч. зміни від 05.11.2009 р.), можна виділити такі основні ознаки катування за національним кримінальним законодавством України:

- спричинення сильного болю або страждання;
- вчинене з конкретною метою.

Якщо порівняти національне та міжнародно-правове розуміння катування, очевидно, що серед ознак катувань у міжнародно-правовому сенсі є ще одна важлива особливість – суб'єкт кримінального правопорушення – державні службові особи або інші службові особи, які діють за підбурюванням громадськості, службові особи з їх відома або з їхньої мовчазної згоди.

Справа в тому, що законодавець, застосовуючи ст. 1 Конвенції проти тортур, особливої тематики не вказувалося, увага приділялася літературі з кримінального права [76, 375]. Проте, не поділяючи спільну позицію законодавця щодо доцільності визнання тортур дій, вчинених спільним суб'єктом, слід зазначити, що законодавець не зобов'язаний дублювати норми міжнародного права. Якщо є необхідність, є всі підстави для криміналізації, законодавець має право встановити суворішу норму в національному законодавстві. А.В. Наумов справедливо зазначає, що обсяг заборони національного кримінального права не обов'язково має співпадати з обсягом заборони, сформульованим у міжнародно-правовій нормі, національне законодавство може встановлювати суворіші вимоги, ніж міжнародне [77, 20-21].

Так, як чинна редакція ст. 127 КК України створює масу невинуватених колізій у КК України, надлишкову конкуренцію із рядом кримінально-правових норм (у першу чергу із ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 121, Ч. 2 ст. 122, ст. ст. 161, 365, 373, 424 КК України). Вважаємо за доцільне згадати наявність підстав криміналізації діянь, які охоплюються нею. Їх можна поділити на дві групи: (1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення (суспільна небезпека, поширеність, потреба регулювання кримінально-правовими методами, готовність суспільства до криміналізації діянь); (2) системно-правові підстави криміналізації (відсутність протиріччя з іншими галузями права, узгодженість у межах кримінального права). Об'єктивні передумови встановлення кримінальної відповідальності за катування очевидні, оскільки детально досліджені і аргументовані на міжнародному рівні. Щодо системно-правових підстав криміналізації, які, до речі, служать запорукою нормального функціонування, "роботи" норми, маю ряд застережень. Застереження стосуються узгодженості ст. 127 КК України у чинній редакції із іншими кримінально-правовими нормами.

Отже, видається доцільною імплементація норми про катування, яка міститься у Конвенції про катування через роз'яснення змісту «катування» з урахуванням ознаки - суб'єкта кримінального правопорушення - державної посадової особи чи іншої офіційної особи, які діють за підбурюванням державних посадових осіб, з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. Катування, вчинені загальним суб'єктом, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК. Водночас, необхідно, окрім аналізу питань імплементації міжнародно-правових норм про катування, провести співвідношення «Катування» у чинній редакції із суміжними посяганнями, так як це питання є нагальним для правозастосовної практики.

Висновки до розділу 3

Таким чином, підводячи підсумки розділу, необхідно відзначити, що аналіз судової практики показав, що українські національні суди все частіше притягують винних за ст. 127 КК України «Катування», нерідко застосовуючи норми Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 року та практику ЄСПЛ у кримінальному судочинстві. Водночас кількість вироків по таким справам залишається досить невеликою, що свідчить про недостатню ефективність роботи правоохоронної системи. Результатом цього виступають порушені основоположні права людини та фінансові витрати державного бюджету України у зв'язку із виконанням рішень ЄСПЛ щодо відшкодування шкоди потерпілим від катування. Вирішення цієї проблеми залежить від загального покращення ефективності роботи правоохоронної системи, підвищення обізнаності суддів щодо застосування норм міжнародного права та практики ЄСПЛ.

Катування слід відмежовувати від суміжних складів кримінальних правопорушень. Так, основна відмінність «катування» від «мордування» полягає в суб'єктивній стороні, а саме в меті даних кримінальних правопорушень. Метою мордування є здебільшого заподіяння потерпілому сильного фізичного болю шляхом виточених способів впливу на організм людини. Застосування ж катування до потерпілого (підозрюваного,

обвинуваченого, свідка) переслідує основну мету, яка зазначена в диспозиції ст. 127 КК України - примусити цю особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, покарати за дії, скоєні нею або іншою особою, або у скоєнні яких ця чи інша особа підозрюється, тобто сфальсифікувати докази по кримінальній справі. Каткування за суб'єктивними ознаками слід відмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями) та ч. 2 ст. 373 (примушування давати показання, поєднані із застосуванням насильства або із знущанням над особою) КК.

Пропонуємо здійснити імплементацію норми про катування, яка міститься у Конвенції про катування через роз'яснення змісту «катування» з урахуванням ознаки - суб'єкта кримінального правопорушення - державної службової особи чи іншої офіційної особи, які діють за підбурюванням державних посадових осіб, з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. Каткування, вчинені загальним суб'єктом, пропоную кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК. Водночас, необхідно, окрім аналізу питань імплементації міжнародно-правових норм про катування, провести співвідношення «Катування» у чинній редакції із суміжними посяганнями, так як це питання є нагальним для правозастосовної практики.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження, слід зробити наступні висновки:

1. Катування як таке має багату історію, однак кримінальну відповідальність за цей злочин встановлено не так давно. В давнину катування було невід'ємною частиною кримінального процесу у багатьох країнах. На сьогодні катування є забороненим явищем як згідно міжнародно-правових актів, так і згідно національного кримінального законодавства України та кримінального законодавства окремих зарубіжних держав.

2. Законодавець дає легальне визначення катування, яке потребує уточнення та кореляції з метою його однозначного тлумачення та правильного застосування норми закону при кваліфікації кримінальних правопорушень та встановленні необхідного і достатнього покарання за його вчинення.

3. Проведений аналіз дозволив виокремити перелік факторів, що визначають соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за катування: до них належать національно-правові та міжнародно-правові; кримінологічні; соціально-психологічні.

4. Заборона застосування катувань і жорстокого поведіння є загальною міжнародною нормою, проте держави, що ратифікували Конвенцію ООН проти катувань, реалізували її по-різному у своїх національних законах про кримінальну відповідальність. Відмінності норм про відповідальність за катування в кримінальних законах різних держав світу можуть полягати у вказівці на це діяння як на спосіб учинення інших кримінальних правопорушень, специфіці суб'єкта катування, кількості та змісті конститутивних та кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення, виді та розмірі покарання тощо.

5. Родовим та безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст.127 КК України, є здоров'я особи. При

цьому кримінальний закон охороняє наявний стан здоров'я. Шкоду здоров'ю можна заподіяти і людині, яка здоров'ям повною мірою не володіє. Кримінальне право не диференціює кримінальну відповідальність залежно від індивідуального рівня здоров'я потерпілого.

6. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони юридичної конструкції катування є: (1) дії у вигляді нанесення побоїв, мордування або інших насильницьких дій; (2) наслідки у вигляді сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання; (3) причиновий зв'язок між діями і наслідками; (4) насильницький спосіб. Об'єктивна сторона складу катування включає три альтернативні суспільно небезпечні наслідки: сильний фізичний біль, фізичне страждання, моральне страждання. Отже, катування є злочином з матеріальним складом. Момент закінчення цього суспільно небезпечного діяння пов'язується з настанням указаних у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України суспільно небезпечних наслідків.

7. Суб'єктом злочину катування є будь-яка осудна особа, якій виповнилось 16 років. Службові особи або працівники правоохоронних органів за застосування катування несуть відповідальність за ст. 365 або 373 КК України. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127: примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; залякати його чи інших осіб; дискримінувати його чи інших осіб.

8. Аналіз судової практики показав, що суди в Україні все частіше притягують до кримінальної відповідальності винних за ст. 127 КК України, нерідко застосовуючи норми Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 року та практику ЄСПЛ у кримінальному судочинстві.

Водночас кількість вироків по таким справам залишається досить невеликою, що свідчить про недостатню ефективність роботи правоохоронної системи.

9. Каткування може мати місце при вимаганні, захопленні заручників, викраденні людей. У цих випадках, крім ст. 127 КК, підлягають також застосуванню відповідно ст. 189, ст. 147 або ст. 146 КК України.

10. Каткування слід відмежовувати від суміжних складів кримінальних правопорушень. Так, основна відмінність «катування» від «мордування» полягає в суб'єктивній стороні, а саме в меті даних кримінальних правопорушень. Метою мордування є здебільшого заподіяння потерпілому сильного фізичного болю шляхом виточених способів впливу на організм людини. Застосування ж катування до потерпілого (підозрюваного, обвинуваченого, свідка) переслідує основну мету, яка зазначена в диспозиції ст. 127 КК України, - примусити цю особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, покарати за дії, скоєні нею або іншою особою, або у скоєнні яких ця чи інша особа підозрюється, тобто сфальсифікувати докази по кримінальній справі. Каткування за суб'єктивними ознаками слід відмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 та ч. 2 ст. 373 КК України.

11. Пропонуємо здійснити імплементацію норми про катування, яка міститься у Конвенції про катування через роз'яснення змісту «катування» з урахуванням ознаки - суб'єкта кримінального правопорушення - державної службової особи чи іншої офіційної особи, які діють за підбурюванням державних службових осіб, з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. Каткування, вчинені загальним суб'єктом, пропонуємо кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК. Водночас, необхідно, окрім аналізу питань імплементації міжнародно-правових норм про катування, провести співвідношення «Катування» у чинній редакції із суміжними посяганнями, оскільки це питання є нагальним для правозастосовної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль М. М. Розвиток катування на українських землях. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2015. № 813. С. 251–255.
2. Финальный отчет по результатам социологического исследования, проведенного в рамках проекта “Кампания против пыток и жестокого обращения в Украине” под эгидой Европейской Комиссии Совета Европы. Харьк. ин-т социал. исслед. Х., 2004. 62 с.
3. Бантишев О. Ф. Пастка для еліти: монографія. К.: Нора-Друк, 2004. 290 с.
4. Курс кримінально-виконавчого права України. Загальна та особлива частини: навч. посіб. Нац.акад. внутр. справ України. К.: Юрінком Інтер, 2000. 302 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Современное написание: в 4 т. М. : ООО “Изд-во Астрель”, 2003. Т. 3 : П. - М. : ООО “Издательство Астрель”, 2003. 921 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.;Ірпінь : ВТФ“Перун”, 2004. 1440 с.
7. Телесніцький Г. Н. Кримінально-правова характеристика катування за законодавством України та інших країн. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1(3). С. 166-175.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та доп. К. : Юридична думка, 2012. 1316 с.
9. Токийская декларация Основные врачебные принципы, относительно пыток и других видов жестокого, негуманного или унижительного обращения или наказания при задержании и заключении. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_011 (дата звернення: 10.10.2021).

10. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 10.10.2021)..

11. Кригер Г. А. Проблемы социальной обусловленности уголовного закона. М., 1977. 181 с.

12. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізації. Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.

13. Телесніцький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: міжнародний і національний досвід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6 (79). С. 238-248.

14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.

15. Фефелов П. А. Критерии установления уголовной наказуемости деяния. *Советское государство и право*. 1970. № 11. С. 101-105.

16. Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация. Под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. М. : Наука, 1982. 304 с.

17. Коробеев А. И. Советская уголовноправовая политика. Проблемы криминализации и пенализации. Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. 267 с.

18. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть : учеб. пособие. Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. М. : Изд. дом "Камерон", 2004. 528 с.

19. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. К. : КНТ, 2007. 596 с.

20. Телесніцький Г. Н. Забезпечення кримінальної відповідальності за катування: міжнародний і зарубіжний досвід. *Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки* : матеріали I Всеукр. наук.- практ. конф. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Ніжин : Вид. ПП Лисенко, 2012. С. 164-166.
21. Ибраева А. Н. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с насилием должностных лиц (статья 347-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право”. Астана, 2008. 26 с.
22. Спасович В. Учебник уголовного права. Т. 1. СПб. : Тип. И. Огризко, 1863. 442 с.
23. Кистяковский А.Ф. Элементарный ученик Общего уголовного права. Т. 1. Общая часть. К. : Университетская типография, 1875. 413 с.
24. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. Т. 1. 2-е изд., пересмотр. и доп. СПб. : Гос. Тип., 1902. 823 с.
25. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. В 6-ти т. Часть общая, Т. 2. М. : Изд-во «Наука», 1970. 672 с.
26. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному. М. : Госюриздат, 1960. 229 с.
27. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину: Монографія. Д. : Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
28. Глыстин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л. : Изд. Ленинградского университета, 1979. 126 с.
29. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков : Выща шк., 1988. 198 с.
30. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М. : Изд-во НОРМА, 2001. 208 с.
31. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довілля в Україні. К. : Інст. Законод. Верховної Ради України, 2002. 636 с.

32. Матишевський П.С. Об'єкт злочину. Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського та ін. К. : Юрінком Інтер, 1997. С. 124-133.
33. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів його охорони: дис...докт. юрид. наук 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально- виконавче право. К., 2004. 35 с.
34. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія. К. : Національна академія управління, 2011. 368 с.
35. Шульга А.В. Объект и предмет преступлений против собственности в условиях рыночных отношений и информационного общества : дис.докт. юрид. наук, 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Волгоград. 2008. 61 с.
36. Кримінальне право. Загальна частина: мультимедійний навчальний посібник. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/1vstup.htm (дата звернення: 12.10.2021).
37. Большая медицинская энциклопедия. М., 1959. Т. 1. 1167 с.
38. Загородников Н.И. Преступления против здоровья. М., 1969.166 с.
39. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_599 (дата звернення: 12.10.2021).
40. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления. Курс советского уголовного права. М. : Изд-во Наука, 1970. Т. 2. - С.131-183.
41. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. Советское уголовное право. Общая часть. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. С. 128143.
42. Гришаев П.И. Объективная сторона преступления : учеб. пособ. М. : ВЮЗИ, 1961. 48 с.

43. Бажанов М.И. Объективная сторона преступления. Уголовное право УССР. Часть Общая. К. : Вища школа, 1984. С. 81-97.
44. Бурчак Ф.Г. Объективная сторона преступления. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. К. : Наукова думка, 1985. 448 с.
45. Хилюк С. Судове тлумачення кримінально-правових положень у світлі стандартів Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2015. № 6. С. 185–193.
46. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М.: Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. 244 с.
47. Шульга А., Павликівський В. Деякі питання кримінальної відповідальності за катування. *Юридичний радник*. 2005. № 5. С. 80.
48. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін. Вид. 4-те, пререробл. та допов./ За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: Атіка, 2008. 376 с.
49. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: Монографія. К.: Дакор, 2009. 736 с.
50. Полный курс уголовного права ; В 5 т. Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля наук РФ А. И. Коробеева. Т. 1. : Преступление и наказание. СПб. : Изд-во Р Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. 1133 с.
51. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-те видання, доповнене і перероблене К: Атіка , 2009. 512 с.
52. Тимошук О. Катування без покарання, або Чому українські правоохоронці не бояться рішень Євросуду? *Юридичний вісник України*. 2013. № 45 (9-15 листопада). С. 11.
53. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів

поводження і покарання від 10.12.1984. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення 11.10.2021).

54. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

55. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 11.09.2021).

56. Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України». *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст.540.

57. Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1997. № 40. Ст.263.

58. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 11.10.2021).

59. Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 11.10.2021).

60. Справа «Григор'єв проти України» (Заява № 51671/07). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_833 (дата звернення 11.10.2021).

61. Справа «Клішин проти України». URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SOO00389.html (дата звернення 11.10.2021).

62. Вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області по справі № 2514/5497/12 від 28.03.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56750486> (дата звернення 11.10.2021).
63. Центральний районний суд м. Миколаєва по справі № 490/12375.1/13-к від 31.05.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58034796> (дата звернення 15.10.2021).
64. Брыч Л.П. Преступления против здоровья и против безопасности жизни и здоровья по законодательству Украины. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 116 с.
65. Хилюк С. В. Развитие науки криминального права Украины після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Л., 2007. 304 с.
66. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.
67. Данилевський А.О., Болдарь Г.Є. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи: проблеми кваліфікації та відмежування віж суміжних злочинів: наук. практ. Посібник. УМВСУ Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Дідоренка, 2011. 152 с.
68. Питецкий В.В. Применение оценочных признаков уголовного закона: Учебное пособие. Красноярск, 1995. 112 с.
69. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., переробл. та допов. Київ: Юрид. думка, 2009. 1236 с.
70. Катеринчук К.В. Відмежування катування від суміжних складів злочину. *Право України*. 2005. № 9. С. 59-62.
71. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. Т. 1/за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та допов. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. 2009. 964 с.

72. Міжнародні механізми запобігання катуванням та жорстокому поводженню. Спеціальний випуск № 22 (63) інформаційно-аналітичного бюлетеня "Права людини" Харківської правозахисної групи присвячений міжнародним механізмам запобігання катуванням і жорстокому поводженню URL: <http://library.khpg.org/index.php?r=a1b1c2,a1b2c4&p=3> (дата звернення: 12.10.2021).

73. Кузнецова Н.Ф. Транснаціональна преступность: понятие и вопросы имплементации. *Современные проблемы борьбы с транснациональной преступностью*: Материалы международной научно-практической конференции. Краснодар, 2000. С. 7-9.

74. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1984 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085. (дата звернення 11.10.2021).

75. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (дата звернення 11.10.2021).

76. Панчак О.Г. Проблеми доктринального тлумачення статті 127 кримінального кодексу України "Катування". *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 375-377.

77. Наумов А.В. Влияние норм и принципов международного права на сближение уголовного права различных систем. *Уголовное право в XXI веке*: Материалы Международной научной конференции МГУ им. М.В. Ломоносова 31 мая - 1 июня 2001 г. М., 2002. С. 18 – 23.

78. Катеринчук К. Специфіка об'єктивної сторони окремих складів злочинів при посяганнях на здоров'я особи. *Право України*. 2017. № 6. С. 145–151.

79. Денисова О. Некоторые проблемы состава преступления, предусмотренного ст. 127 Уголовного кодекса Украины. *Підприємництво, господарство, право*. 2007. № 8. С. 108.

80. Психологічний словник. За ред. чл.-коресп. АПН СРСР В.І.Войтка. К.: ВО“Вища шк.”, 1982. 216 с.

81. Ягунов Д.В. Практика Європейського суду з прав людини (прецеденти та коментарі з питань кримінального судочинства). За ред. та вступ. сл. Й.Л. Бронза, Адвокат. об-ня «Одес. обл. колегія адвокатів», Рец.: В.О. Туляков, О.К. Вишняков, М.І. Пашковський, Т.О. Анцупова . О. : Фенікс, 2010. 256 с.

82. Гаркуша А.Г., Лень В.В. Побой і мордування у кримінальному праві та законодавстві: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2018. 124 с.

83. Житний О., Поліщук Ю. Проблеми визначення конструкції складу злочину, передбаченого статтею 127 Кримінального кодексу України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія Право. Вип. 1 (5). 2009. С. 107–111.

84. Замула А. Ю. Кваліфікаційні характеристики катування як злочину за міжнародним правом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* Сер. Юриспруденція. 2015. № 15. Т. 2. С. 150–153.

85. Савченко А. В. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посібник. Київ: Кондор, 2018. 240 с.